

Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1991

door Mark DEWEERDT

Licentiaat in de Politieke Wetenschappen, Hoofdredacteur van *De Standaard*

en Rolf FALTER

Licentiaat in de Geschiedenis, Politiek redacteur van *De Standaard*

België kende in 1991 een bewogen politiek jaar. De houding van de regering in het Golf-conflict veroorzaakte spanningen in de regering-Martens VIII (christendemocraten, socialisten en Volksunie), die nog werden aangescherpt door de rel rond de aanwezigheid in het land van Walid Khaled, de woordvoerder van de terreurgroep van Aboe Nidal, waarover het doek pas eind juni viel. Tijdens de zomer stelde de regering, naar jaarlijkse gewoonte, de begroting voor het volgende jaar op. Tevens werden afspraken gemaakt over de verdere hervorming van de staat. Tot een parlementaire behandeling van de begroting en de staats-hervorming is het evenwel niet gekomen. Een dispuut over de uitvoer van wapens naar het Golf-gebied leidde in september tot een politieke crisis. De Volksunie verliet de regering, die kort daarop aan communautaire tegenstellingen ten onder ging. Bij de vervroegde verkiezingen van 24 november leden de aftredende regeringspartijen verlies. Pogingen om een nieuwe regering op de been te brengen, zaten eind december nog muurvast.

I. Het einde van de Silco-gijzeling en de Khaled-affaire

A. Het gezin Houtekins eindelijk vrij

De afwikkeling van de zgn. Silco-gijzeling bracht de regering en vooral haar minister van Buitenlandse Zaken, Mark Eyskens, begin 1991 in een lastig parket.

Emmanuel Houtekins en Godelieve Kets en hun kinderen Laurent en Valérie waren - samen met de Belg Fernand Houtekins, diens Franse vriendin Jacqueline Valente en haar dochters Marie-Laure en Virginie die eerder waren vrijgekomen - aan boord van het jacht *Silco*, dat, luidens een mededeling van 8 november 1987 van de radicale Palestijnse groepering Fatah-Revolutionaire Raad van Aboe Nidal, in de Middellandse Zee, voor de kust van Gaza, was gekaapt. De opvarenden werden beschuldigd van spionage voor Israël.

Volgens nooit bevestigde berichten zou de *Silco* al medio 1985 bij vergissing zijn gepraaid. De toenmalige chef van de Libische geheime dienst, Ibrahim Elbishari, zou de acht hebben laten aanhouden met de bedoeling hen later te ruilen tegen Palestijnse terroristen die in verschillende landen gevangen zaten. De Libische leider kolonel Kadhafi zelf zou daarvan pas in 1987 op de hoogte zijn

gebracht. Op zijn bevel zou Aboe Nidal daarop de gijzelaars naar Libanon hebben gebracht.

Sinds de bekendmaking van de gijzeling had het Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken via een zgn. stille diplomatie onophoudelijk getracht de vier Belgen vrij te krijgen. In de loop van 1990 was duidelijk geworden, dat de Fatah-Revolutionaire Raad in ruil daarvoor de vrijlating eiste van Said Nasser, een Palestijn die in België tot levenslang was veroordeeld voor zijn aandeel in een aanslag op joodse kinderen in Antwerpen in juli 1980.

De Belgische regering had er in 1990 mee ingestemd dat Nasser, in het kader van de wet-Lejeune over de voorwaardelijke invrijheidstelling, uit de gevangenis van Leuven kon worden ontslagen. Pas op 1 februari 1991 gaf eerste-minister Wilfried Martens dat voor het eerst officieel toe.

Twee VU-politici, partijvoorzitter Jaak Gabriëls en senator Hans de Belder, hadden in de week vóór Kerstmis 1990 nog een poging gedaan om de vrijlating van de Silco-gijzelaars te bespoedigen. In Libië hadden zij onder meer een ontmoeting met kolonel Kadhafi, die op 23 december "hem onbekende organisaties" opriep het gezin Houtekins-Kets vrij te laten. Tijdens hun verblijf in Tripoli was ook Jan Hollants van Loocke, de directeur-generaal van de Politiek van het ministerie van Buitenlandse Zaken, in de Libische hoofdstad opgemerkt.

De Fatah-Revolutionaire Raad kondigde op 7 januari 1991 de nakende vrijlating van de vier Silco-gijzelaars aan. In een mededeling, die ondertekend was door Walid Khaled, de woordvoerder van de groepering, en aan de Westerse persbureaus in Beiroet was gericht, stond dat "de onderhandelingen met de Belgische regering tot een overeenkomst over alle problemen hebben geleid" en dat de vrijlating het gevolg was van de oproep van Kadhafi. De Fatah-Revolutionaire Raad dankte de Belgische regering voor "haar begrip voor de Palestijnse en Arabische zaak".

De onderhandelingen over de overeenkomst, zo werd later duidelijk, waren op 23 december 1990 in Tripoli afgerond.

Op 12 januari werd Said Nasser uit de gevangenis van Leuven ontslagen en aan boord van een vliegtuig van de Belgische Luchtmacht naar Kaïro overgevlogen. Onmiddellijk nadien bracht hetzelfde toestel de vier leden van het gezin Houtekins-Kets van Kaïro over naar de militaire luchthaven van Koksijde, van waar ze met een helikopter naar het militair ziekenhuis van Neder-over-Heembeek werden gebracht om te herstellen. Zij zouden daar blijven tot 21 januari.

Op 13 januari kreeg de pers het viertal eventjes te zien. Emmanuel Houtekins hield het bij een korte verklaring, waarin hij iedereen dankte die zich voor de vrijlating had ingezet en zei dat zij goed behandeld werden. Nadien bleef het gezin van de buitenwereld afgeschermd, tot het op 18 maart een persconferentie gaf, zonder echter enige aanduiding te geven over de plaats en de omstandigheden van de gijzeling.

Minister Eyskens dankte op 13 januari in naam van de Belgische regering kolonel Kadhafi en president Mobarak van Egypte voor hun rol in de afwikkeling van de gijzelingskwesitie. Hij zei dat de vrijlating van Said Nasser de enige Belgische tegenprestatie was en dat er met de ontvoerders was afgesproken "het stilzwijgen te bewaren".

B. De woordvoerder van Aboe Nidal in Brussel

Het zag er naar uit, dat daarmee een streep was getrokken onder de affaire, tot *De Standaard* op 19 januari berichtte, dat Walid Khaled op 16 januari in Brussel door de politie was opgepakt. Omdat de woordvoerder van Aboe Nidal in het bezit was van een geldig toeristenvisum, dat was uitgereikt op 11 januari, daags vóór de vrijlating van de Houtekins', werd ze van hogerhand verplicht hem te laten gaan. Later bleek dat Hollants van Loocke de politie daarom "verzocht" had.

Politici van zowel de meerderheid als de oppositie reageerden verbijsterd op het nieuws, dat ook in het buitenland voor opschudding zorgde. De groep van Aboe Nidal had gedreigd met terreurdaden tegen elk land dat het opnam tegen Irak, dat in augustus 1990 Koeweit was binnengevallen en een gewapend conflict met een door de Verenigde Staten geleiden alliantie riskeerde. Een ultimatum van de Verenigde Naties aan het adres van Irak zou op 15 januari verstrijken.

In de Senaat, die op 19 januari bijeen was voor een debat over de Golf-oorlog, zei premier Martens dat hij op 16 januari om 20 uur door minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback op de hoogte was gebracht van de aanhouding van Khaled. Volgens Martens had Khaled een Jordaanse paspoort op naam van Ben Khalil met een Belgisch visum, dat was verleend door de Belgische zaakgelastigde in Libanon, Jan Kamps. Martens zei dat hij in overleg met de minister van Justitie, Melchior Wathelet, beslist had Khaled vóór zonsopgang uit het land te laten zetten.

's Anderendaags zei Martens in het BRT-programma *De zevende dag* dat het een "beoordelingsfout" was een visum te geven aan Khaled.

Minister Tobback zei dat "de rand van de waanzin" was bereikt. "Nu alle politiediensten zoeken naar terroristen, wandelt een van de nauwste medewerkers van een van de beruchtste terroristen rustig rond in Brussel. Eén minister wist daarvan. Dat vind ik nogal sterk", zei Tobback, die liet uitschijnen dat Eyskens weet had van de aanwezigheid van Khaled in Brussel.

Eyskens ontkende dat hij op de hoogte was van de uitreiking van het visum, en zei dat hij maar op 16 januari om 13 uur - twee uur vóór de aanhouding - ingelicht werd over de aanwezigheid van Khaled in Brussel en dat hij meteen de instructie gaf hem uit het land te zetten. Volgens Eyskens had Khaled nog vóór de vrijlating van het gezin Houtekins gevraagd in Brussel uitgenodigd te worden voor een nagesprek, en zou een weigering de goede afloop van de Silco-zaak in het gedrang hebben kunnen brengen.

Tussen Eyskens en Tobback ontstond een publieke woordenstrijd, waaraan pas een einde kwam nadat koning Boudewijn de twee regeringsleden bij zich had ontboden.

Op 21 januari deelde Buitenlandse Zaken mee, dat de directeur-generaal van de Politiek van het ministerie, Jan Hollants van Loocke, en de kabinetschef van minister Eyskens, Alex Reyn, op hun verzoek van hun functie ontheven werden. Beiden bleven in dienst als diplomaat. Uit onvrede over de gang van zaken, nam enkele dagen later een derde diplomaat die bij de zaak was betrokken, kabinetsadviseur Jan van Dessel, eveneens ontslag.

Hoewel in de pers gespeculeerd was over het ontslag van minister Eyskens, kwam het kernkabinet op 22 januari tot de conclusie dat zoiets niet wenselijk was in de moeilijke omstandigheden van de Golf-oorlog.

In de Kamercommissie voor de Buitenlandse Betrekkingen werd op 24 januari over de kwestie geïnterpelleerd. Premier Martens zei dat de uitreiking van een

toeristenvisum aan Walid Khaled een beoordelingsfout was, waarvoor ruime verzachtende omstandigheden gelden. Hij en minister Eyskens verwezen daarbij naar de tijdsdruk, omdat men het gezin Houtekins wilde vrij krijgen vóór het verstrijken van het VN-ultimatum aan Irak.

Volgens Martens had zaakgelastigde Jan Kamps op 12 januari om advies gevraagd over het verzoek van Khaled om naar Brussel te komen. Hollants van Loocke en Reyn vonden een weigering "onvoorzichtig" zolang het gezin Houtekins niet vrij was en antwoordden telefonisch dat ze in principieel akkoord waren. Minister Eyskens werd daarvan op de hoogte gebracht en ging eveneens akkoord. Kamps heeft die richtlijn te goeder trouw verkeerd ingeschat en al op 11 januari het visum gegeven, zonder daar de minister van Buitenlandse Zaken van op de hoogte te brengen, zei Martens.

Een week later, op 31 januari, kreeg Eyskens de steun van de CVP-fractie in de Kamer. Na de vergadering zei hij, dat hij geen ontslag zou nemen.

Diezelfde namiddag werd premier Martens in de Kamer nogmaals over de kwestie ondervraagd. Hij zei geloof te hechten aan de uitleg van Eyskens, dat de telexen van Kamps uitdrukkelijk aan de kabinetschef van Buitenlandse Zaken waren gericht; dat in de nota die Eyskens kreeg ter voorbereiding van de persconferentie na de terugkeer van de familie Houtekins, de toekenning van een visum aan Khaled discreet en pas op het einde van de tekst vermeld werd; en dat de minister niet de tijd had gehad om de hele nota te lezen.

Martens verweet de diplomaten beoordelingsfouten te hebben gemaakt door een visum toe te kennen en informatie achter te houden.

De meerderheid keurde daarop de vertrouwensmotie goed die was ingediend na eerdere interpellaties over de zaak-Khaled. De Vlaamse socialisten lieten duidelijk verstaan alleen "akte te nemen" van de uitleg van premier Martens.

Met de stemming was een politieke crisis afgewend. De meeste waarnemers waren het erover eens, dat de Golf-oorlog de regering in het algemeen en minister Eyskens in het bijzonder had gered, en dat enkele diplomaten voor de onverkwikkelijke zaak opdraaiden.

Intussen circuleerde in de Wetstraat een niet-ondertekende nota van 23 januari, die werd toegeschreven aan Hollants van Loocke, over de afwikkeling van de Silco-zaak, waarin o.m. staat dat de auteur en Reyn bewust gegevens hebben achtergehouden, omdat ze eerder al ervaren hadden dat verklaringen van politici de onderhandelingen met Aboe Nidal doorkruisten.

Premier Martens maakte op 1 februari in de Kamercommissie voor de Buitenlandse Betrekkingen voor het eerst officieel bekend in welke voorwaarden de Houtekins' waren vrijgekomen: de (al genoemde) vrijlating van Said Nasser, een verhoging van de ontwikkelingshulp aan de Palestijnen (200 miljoen frank) en de ondertekening van een handelsakkoord met Libië dat sinds 1985 op bekrachtiging wachtte. (Minister Robert Urbain van Buitenlandse Handel zou op 10 februari naar Tripoli reizen om het samenwerkingsakkoord te ondertekenen, maar op vraag van Libië werd het bezoek tot april uitgesteld). Martens zei dat er geen losgeld was betaald.

Toch schreef *Het Laatste Nieuws* op 2 februari dat Hollants van Loocke op 16 januari 100 miljoen frank betaalde aan Walid Khaled. Minister Eyskens ontkende dat ten stelligste.

In het parlement bleef de liberale oppositie over de affaire interpellieren en op het ontslag van Eyskens aandringen. Premier Martens was bereid de inhoud van

de nota-Hollants van Loocke en van een tweede nota, met een tijdsschema, mee te delen aan de fractieleiders in de Kamer. Omdat de voorzitter van de Kamercommissie van Buitenlandse Zaken, de PRL'er Jean Gol, weigerde de geheimhouding te bewaren, werd een bijeenkomst daarover op 11 februari vrij snel opgeheven.

Tijdens een vergadering van de Kamercommissie voor de Buitenlandse Betrekkingen op 7 februari, waar andermaal over de zaak werd geïnterpelleerd, had de liberale oppositie overigens al uitvoerig geciteerd uit de nota-Hollants van Loocke. Jean Gol (PRL) zei dat hij de nota in zijn briefwisseling had gevonden. Dezelfde dag stonden ook in de krant *Le Soir* uittreksels uit de nota.

C. Een onderzoek op Buitenlandse Zaken

Een voorstel van PVV-voorzitter Guy Verhofstadt om een parlementaire onderzoekscommissie over de Silco-affaire op te richten, werd op 27 februari door de Kamercommissie voor Buitenlandse Betrekkingen verworpen. Het voorstel werd later, op verzoek van de indiener, ook door de voltallige Kamer besproken. Omdat intussen op Buitenlandse Zaken een intern administratief onderzoek was ingesteld door de secretaris-generaal van het ministerie, Frans Roelants, besliste de Kamer op 13 maart de stemming over het voorstel uit te stellen.

Premier Martens zei op 7 mei dat het administratief rapport niet zou worden openbaar gemaakt, omdat het staatsgeheimen bevat. De regering was wel bereid het ter beschikking te stellen van de Kamer.

Op 16 mei besliste de Kamer het administratief verslag te bespreken in een bijzondere commissie. De commissie kreeg de mogelijkheid ministers te ondervragen, maar mocht geen andere personen horen, op secretaris-generaal Roelants na. Zij zou zelf haar deontologische regels opstellen en dus bepalen welke delen uit het verslag konden worden bekendgemaakt. De commissie telde acht leden en werd, met raadgevende stem, voorgezeten door Kamervoorzitter Nothomb.

Premier Martens overhandigde op 22 mei een kopie van het administratief verslag aan de Kamervoorzitter. Daarop begon de bijzondere commissie haar werkzaamheden.

Op 23 mei meldde *Gazet van Antwerpen* dat het verslag vooral negatief zou zijn voor Jan Kamps, de zaakgelastigde in Beiroet, die "zeer eigengereid" te werk ging tijdens de onderhandelingen over de vrijlating van het gezin Houtekins. Kamervoorzitter Nothomb betreurde het perslek.

Diezelfde dag werd de commissie het eens over haar werkwijze. Over een eventuele geheimhouding van delen van het verslag moesten zes van de acht leden beslissen.

De commissieleden kregen op zaterdag 1 juni het verslag-Roelants. 's Anderendaags kwamen zij de hele dag bijeen om het rapport te bespreken. Zij kregen toelichting van secretaris-generaal Roelants en van premier Martens. Na de vergadering zei commissielid Jean Gol (PRL) dat het rapport geen administratief verslag is, maar een "bundeling van veel interessante documenten".

Op 3 juni kwam de commissie opnieuw bijeen om minister Eyskens te horen. *Het Laatste Nieuws* schreef die dag, dat Eyskens al op 24 december zou zijn ingelicht over de komst van Khaled, maar de minister ontkende dat formeel.,,Op 24 december werd de minister ervan op de hoogte gebracht dat Khaled opnieuw was opgedoken, ditmaal in Libië. De ontvoerders stelden vier eisen : de vrijlating

van Said Nasser; twee studiebeurzen voor Palestijnen; extra ontwikkelingshulp voor Palestijnen; contacten met de organisatie van Khaled, de Fatah Revolutionaire Raad. Over een eventuele komst van Khaled naar België werd niet gepraat", zei de woordvoerder van Buitenlandse Zaken.

Op 4 juni citeerden de liberale commissieleden Verhofstadt en Gol op een persconferentie uitvoerig uit het verslag. Uit het verslag bleek dat Eyskens op 24 december aan Hollants van Loocke en Reyn vroeg de Silco-zaak zo spoedig mogelijk af te handelen. Hij had geen bezwaar tegen de vier eisen van Khaled, wat niet betekende dat hij instemde met de uitreiking van een visum. De diplomaten hebben daar uit afgeleid dat zij een mandaat hadden om de hele zaak af te werken, inclusief een visum voor Khaled.

Uit het verslag bleek dat de Houtekins' de hele tijd in Libië werden vastgehouden, maar dat aanvankelijk in Beiroet (Libanon) onderhandeld werd.

Op 13 juni werd Eyskens op eigen verzoek een tweede keer door de commissie gehoord. Daags voordien had de Kamer beslist het mandaat van de commissie te verlengen tot 21 juni.

De drie leden van de oppositie (PVV, PRL en Agalev) verlieten op 13 juni de vergadering omdat er geen meerderheid was voor hun voorstel de diplomaten Hollants van Loocke, Kamps en Reyn te ondervragen.

Op 24 juni besliste de bijzondere Kamercommissie geen sancties te nemen tegen de diplomaten die betrokken waren in het Silco-dossier.

's Anderendaags debatteerde de Kamer een laatste keer over de affaire. Op 27 juni stemde zij het liberale voorstel weg om een parlementaire onderzoekscommissie over het Silco-dossier op te richten. Daarmee viel het doek over een onverkwikkelijke zaak, die vooral de geloofwaardigheid en de reputatie van minister Eyskens had aangetast.

II. België en de Golf-oorlog

A. De eerste maatregelen en de gijzelaarskwestie (augustus-november 1990)

Zoals de meeste westerse landen, werd ook België op 2 augustus 1990 totaal verrast door de Iraakse inval in Koeweit en de militaire escalatie die er op volgde. Ons land werd ook ten dele meegezogen in het conflict, al bestonden daar in het parlement en in de regering sterke weerstanden tegen.

België besliste al op 3 augustus de Koeweitse tegoeden op Belgische rekeningen te bevriezen. Dat gebeurde in eerste instantie via een "aanbeveling" van de Bankcommissie. Na een eerste vergadering van de uit vakantie teruggeroepen minister-raad op 7 augustus werd een dag later een KB gepubliceerd dat, in uitvoering van een besluitwet van 6 oktober 1944, aan minister van Financiën Philippe Maystadt de toestemming gaf financiële verrichtingen waarbij Koeweitse of Iraakse rechtspersonen of individuen betrokken waren te blokkeren en te controleren. De maatregel sloeg op ca. 3 tot 4 miljard frank overwegend Koeweitse tegoeden.

Op 9 augustus 1990 verscheen een ministerieel besluit dat de handel met Irak en Koeweit aan een stelsel van vergunningen onderwierp. Daardoor werd de handel met die landen feitelijk verboden. België kondigde op die manier, zoals alle EG-landen, al in de eerste week van augustus 1990 economische en financiële sancties af tegen Irak. Slechts enkele Belgische bedrijven werden daardoor getrof-

fen. De Veiligheidsraad van de Verenigde Naties vaardigde een handelsembargo tegen Irak uit.

Op 6 augustus 1990 besliste de regering van Saoedi-Arabië de Verenigde Staten militair ter hulp te roepen tegen de nieuwe dreiging die uitging van de Iraakse troepen in Koeweit. Dat leidde er o.m. toe dat de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken James Baker op 9 augustus in Brussel de Navo kwam verzoeken de afgekondigde economische sancties tegen Irak ook daadwerkelijk te helpen naleven.

Premier Martens riep daarop voor de tweede maal de ministerraad uit vakantie terug. Die besliste op 13 augustus twee mijnenjagers - de *Iris* en de *Myosotis* - en het verzorgingsschip *Zinnia* "op oefening in de oostelijke Middellandse Zee" te sturen. De *Iris*, *Myosotis* en *Zinnia* voeren op 17 augustus Zeebrugge uit.

Pas tien dagen later bevestigde de regering dat de schepen inderdaad op weg waren naar de Perzische Golf. Ze bereikten eind september de Golf van Oman, de zee aan de ingang van de Perzische Golf. Daar bleven ze maandenlang de wacht houden.

Over de taak van de schepen ontstond zich vanaf hun aankomst in de Golf van Oman een polemiek. Fregatkapitein Georges Van Dijk, de commandant van de Belgische boten, verklaarde begin oktober dat de kans zeer reëel was dat de geallieerden een beroep zouden doen op de Belgen, wanneer ze bij een aanval op de kust van Koeweit eerst de doorvaart mijnenvrij zouden willen maken.

Minister van Buitenlandse Zaken Mark Eyskens formuleerde het een maand later, in de Kamercommissie van Buitenlandse Zaken, wat voorzichtiger: "Indien we ons door de aanwezigheid van schepen solidair tonen met de anderen, dan veronderstelt dat ook dat deze schepen, in geval van nood, dienst moeten bewijzen. Ik wil daar niet schijnheilig over doen".

Premier Martens wees die redenering echter af, in interviews met *Het Volk* en *De Standaard* eind december. De drie schepen mochten volgens hem "niet in een gewapend conflict betrokken worden", omdat ze ter plaatse louter meewerkten aan de toepassing van het begin augustus afgekondigde embargo van de Verenigde Naties.

België stuurde eind augustus 1990 ook twee C-130-transporttoestellen van de luchtmacht naar het Nabije Oosten om Egyptische vluchtelingen uit Irak van Jordanië naar hun geboorteland te vliegen. Het versnelde een voorziene levering van 20.000 ton graan aan Kairo en het droeg 800 miljoen frank bij tot een speciaal EG-fonds voor de buurlanden van Irak die door het handelsembargo zwaar getroffen werden.

Begin september richtte de Amerikaanse minister Baker een nieuw verzoek tot de Navo-bondgenoten: militaire hulp bij een lucht embargo tegen Irak en financiële hulp voor het Amerikaans leger in de Arabische woestijn.

De regering besliste eind september, na een openlijk meningsverschil tussen minister van Buitenlandse Zaken Eyskens (CVP) en zijn collega van Landsverdediging Guy Coëme (PS), vier C-130's ter beschikking te stellen van de Westeuropese Unie en het fregat *De Wandelaar* naar de Golf te sturen. De C-130's bleken uiteindelijk niet direct nodig te zijn, omdat een Nederlands aanbod aan Turkije om F-16-gevechtsvliegtuigen naar dat land over te brengen door Ankara werd geweigerd. De C-130's hadden de logistieke steun voor de Nederlandse toestellen moeten overvliegen.

Later, tijdens de oorlog in de Golf, werden de Belgische transportvliegtuigen wel nog ingezet voor de bevoorrading van de Britse en Amerikaanse legers in de Arabische woestijn.

Het fregat *De Wandelaar* vertrok in het grootste geheim. Het escorteerde een konvooi Britse schepen met soldaten van het Brits Rijnleger in Duitsland die naar de Arabische woestijn werden overgebracht. Het bereikte begin november 1990 Djibouti aan de oostkust van Afrika. Omstreeks 14 januari 1991, vlak vóór het verstrijken van het ultimatum van de Verenigde Naties tegen Bagdad, begon *De Wandelaar* aan zijn terugreis. Hij werd afgelost door het fregat *De Wielingen*, dat een week nadien Djibouti bereikte.

België diende ook als transitland voor Amerikaanse troepen. In augustus maakten Amerikaanse burgervliegtuigen die soldaten overvlogen van de Verenigde Staten naar Saoedi-Arabië een tussenlanding in Oostende. In oktober en november scheepten duizenden Amerikaanse soldaten er hun zware wapens in vanuit hun eenheden in Duitsland via Antwerpen naar de Arabische woestijn. Ons land leverde verder 2.800 veldbedden aan de geallieerden en een hulppijpleiding voor olie aan de Britten.

Gedurende de eerste maanden na de Iraakse invasie van Koeweit werd de internationale actualiteit, behalve door nieuws over de overbrenging van een half miljoen Amerikaanse soldaten naar de Arabische woestijn, vooral gedomineerd door verhalen rond westerse gijzelaars in Irak. De Iraakse president Saddam Hoessein had al half augustus duidelijk gemaakt dat hij de westerlingen die in Irak en Koeweit verbleven niet zomaar wenste te laten gaan. Hij dreigde er zelfs mee hen te verplaatsen naar doelen die het eerst voor bombardementen in aanmerking kwamen.

Al op 8 augustus 1990 gaf het ministerie van Buitenlandse Zaken aan alle Belgen de raad de Golfregio te verlaten en te mijden. Op 27 augustus kondigde Buitenlandse Zaken aan dat alle Belgen het bezette Koeweit hadden verlaten. De meesten waren overgebracht naar Irak. Alleen ambassadeur Van Roey en eerste secretaris Ouvry bleven achter in het omsingelde Belgisch ambassadegebouw, in het kader van een symbolische protestactie van de EG-landen tegen de inmiddels voltrokken annexatie van Koeweit door Bagdad. Ze hielden die actie vol tot begin oktober. In totaal verbleven er eind augustus 58 Belgen in Irak en Koeweit.

Op 29 augustus kondigde Bagdad aan dat het alle vrouwen en kinderen onder de gegijzelde westerlingen zou laten gaan. De eerste zeven Belgische vrouwen en kinderen onder hen kwamen op 2 september toe in Brussel.

Vanaf half september volgden de internationale bemiddelingspogingen om de westerse gijzelaars vrij te krijgen elkaar in snel tempo op. Internationaal bekende politici - onder wie de Oostenrijkse president Waldheim, de gewezen Westduitse bondskanselier Brandt en de gewezen Britse premier Heath - reisden naar Bagdad in de hoop bij Saddam Hoessein minstens enkele gijzelaars vrij te krijgen.

Minister van Buitenlandse Zaken Mark Eyskens reageerde doorgaans sceptisch op dergelijke pogingen. Maar dat leverde hem een reactie op van de Belgische gijzelaars, die op 8 november voor een tv-camera van een VTM-ploeg in Bagdad hun ongenoegen lieten blijken. De voorzichtige kritiek van Eyskens op de missie-Brandt deed SP-Kamerfractie leider Freddy Willockx op 11 november zeggen dat de houding van de minister "van een verschrikkelijke pretentie getuigde". Die verklaring zorgde een dag later dan weer voor een waarschuwing vanwege CVP-voorzitter Van Rompuy, die stelde dat het geduld van zijn partij niet eindeloos was.

Eyskens zelf reageerde met de opmerking dat "ik niets tegen parlementaire initiatieven voor de gijzelaars heb. Mocht Willockx bereid zijn te gaan, dan kan hij op alle steun van Buitenlandse Zaken rekenen." Daarop werd in Kamer en Senaat op 15 november inderdaad besloten om een zevenkoppige delegatie naar Bagdad te sturen. Ze zou worden geleid door VU-senator Hans De Belder en bestond verder uit Carlo De Cooman (CVP), Jos De Bremaeker (SP), André Kempinaire (PVV), Jean-Pierre Detremmerie (PSC), Denis D'Hondt (PRL) en Elio di Rupo (PS). De groep reisde op 20 november af.

Zes dagen laten ondertekenden de parlementsleden in het Iraaks parlement in Bagdad een verklaring waarin zij opriepen tot het vermijden van oorlog, tot het schrappen van beperkingen voor de leveringen van voedsel en medicijnen aan Irak en tot een dialoog over alle belangrijke problemen van het Nabije Oosten, o.m. de Palestijnse en de Libanese kwestie. Op 28 november maakte het Algerijnse persbureau APS bekend dat de Iraakse president Saddam Hoessein een voorstel zou doen aan het parlement in Bagdad om de gijzelaars vrij te laten. APS verwees daarbij uitdrukkelijk naar Algerijnse bemiddeling en naar de toespraak van koning Boudewijn tot de Nationale Volksassemblée in Algiers de dag voordien. De koning had toen, tijdens een vijfdaagse reis door Algerië, gepleit voor "een rechtvaardige en billijke oplossing van het Palestijns probleem" en voor een toepassing van "alle VN-resoluties". Nog op 28 november kondigde het Belgisch Rode Kruis aan dat het voor 25 miljoen frank medicijnen naar Irak zou sturen.

Het Iraaks parlement keurde op 29 november het "voorstel" tot vrijlating goed. Op 2 december keerden uiteindelijk 24 vrijgelaten Belgen huiswaarts. Veertien Belgen bleven vrijwillig achter in Irak.

B. Oorlogsvoorbereidingen en een incident met Londen (december 1990-januari 1991).

Half november nam de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties een resolutie aan waarin de lidstaten opgeroepen werden ertoe bij te dragen de Iraakse troepen met "alle middelen" uit Koeweit te verwijderen. Kort nadien werd Irak tot 15 januari de tijd gegeven om op eigen initiatief een einde te maken aan de bezetting van Koeweit. Van dan af was het duidelijk dat men haast zeker op een oorlog in de Golf afstevende. Dat ontlokte ook in ons land polemieken over noodzaak en omvang van zo'n oorlog, waarbij ook gewezen werd op een potentiële uitbreiding van het conflict, de gevaren voor het milieu en de enorme omvang van het chemisch arsenaal van Bagdad.

De Britse regering richtte eind november 1990 een verzoek aan de Belgische regering, waarin ze drie mogelijkheden aanwees voor Belgische hulp in het Golfconflict. Het Britse leger in de Arabische woestijn wenste 90.000 artilleriegranaten, waarover de Belgische landmacht op dat ogenblik beschikte, te lenen of te kopen. Ook een mobiele pijpleiding of een veldhospitaal met 200 bedden kon door de Britten gebruikt worden. Het ministerieel comité voor de veiligheid besliste kort nadien op de twee laatste verzoeken van Londen in te gaan.

Half december 1990 verschenen in enkele Belgische kranten de eerste, kleine berichten als zou de Belgische regering geweigerd hebben in te gaan op een verzoek van Groot-Brittannië voor de levering van artillerie-munitie waarover het Belgisch leger beschikte. Dat lokte in eerste instantie geen reactie uit, ook niet van de Britse regering. Maar het Conservatieve parlements lid Anthony Beaumont-Dark riep zijn landgenoten kort vóór Kerstmis op tot een boycot van Belgische produk-

ten. De populaire krant *Daily Express* beschuldigde de Belgische regering van morele lafheid.

Minister van Landsverdediging Guy Coëme reageerde op 4 januari 1991. De minister stelde dat de granaten geweigerd werden om drie redenen: omdat het verzoek werd ingediend op een ogenblik "dat niet opportuun was" aangezien de vrijlating van Belgische gijzelaars in Irak nakend was; omdat België "absoluut voorrang geeft aan een diplomatieke oplossing van de Golf-crisis en een versterking van het embargo van de Verenigde Naties"; omdat "de regering wel solidair wil zijn, zonder dat men daarom op alle vragen moet ingaan".

De verklaring van Coëme lokte een felle reactie uit van de liberale oppositie. PRL-voorzitter Duquesne noemde de weigering een "hoogtepunt van de hatelijkheid".

In een interview met *La Libre Belgique* begin februari gaf premier Martens nochtans voor het eerst toe dat de beslissing geen granaten te leveren aan Groot-Brittannië een "vergissing" was. In een gesprek met diezelfde krant op 14 februari wenste minister van Landsverdediging Coëme liever van een "opportuiniteitskeuze" te spreken. Hij gaf toe dat zijn departement het dossier had voorbereid. Volgens hem kon de koop niet doorgaan omdat België eind november betrokken was in onderhandelingen over de vrijlating van Belgische gijzelaars in Irak. Op 12 december werd het Britse verzoek weer ingetrokken, aldus Coëme.

België werd op 1 januari 1991 voor een periode van twee jaar lid van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, als één van de tien niet-permanente leden van de Raad. Op het ogenblik dat de Belgische VN-ambassadeur Paul Noterdaeme toegang kreeg tot de vergaderingen van de Veiligheidsraad, bleven er nog vijftien dagen over alvorens resolutie 678 van de Raad van kracht werd die aan de lidstaten vroeg de Iraakse troepen met "alle middelen" uit Koeweit te verdrijven als dat land op 15 januari niet zelf zijn bezetting van het emiraat had opgegeven.

Op 20 december verzocht Turkije de Navo om het luchtmacht-onderdeel van de Geallieerde Mobiele Strijdkrachten (Allied Mobile Forces) naar Zuidoost-Turkije te zenden. De AMF was nooit eerder ingezet in een crisissituatie. Van de AMF-Air maakten Italië, België en de Bondsrepubliek Duitsland deel uit. Italië reageerde onmiddellijk positief op de Turkse vraag. België en Duitsland stelden een beslissing uit en stuurden eerst een team militaire experts naar Turkije om het verzoek te onderzoeken.

De ministerraad kwam op 2 januari speciaal bijeen om een beslissing te nemen en stemde in met het Turkse verzoek. Dit gebeurde in nauw overleg met Bonn: tijdens de vergadering werd contact opgenomen met de Duitse minister van Buitenlandse Zaken, Hans-Dietrich Genscher. België zou op 10 januari achttien Mirages van de basis van Bierset naar de basis van Diyarbakir in Zuidoost-Turkije sturen, waar ze samen zouden opereren met achttien Duitse Alpha Jets en ongeveer tien Italiaanse F-104's. Die eenheden hadden in het verleden samen herhaaldelijk geoefend in het betrokken gebied. De beslissing werd later op de dag nog bekrachtigd door het Defence Planning Committee van de Navo.

Na de vergadering van de ministerraad werd meegedeeld dat de Mirages "pauzevluchten zullen uitvoeren in het Turkse luchtruim, om aldaar blijk te geven van een internationale aanwezigheid. Elke eventuele wijziging in deze opdracht vereist een nieuwe beslissing van het Defence Planning Committee, wat een nieuwe beslissing van de regering vereist". Tegenover journalisten stelde minister van Landsverdediging Coëme dat de vliegtuigen een louter ontradende taak zouden hebben.

Naarmate het verstrijken van het ultimatum van de Verenigde Naties op 15 januari dichterbij kwam, spitsten de diplomatieke pogingen om tot een ultiem vergelijk te komen zich toe. Dat verscherpte ook in ons land de discussie over de vraag of een oorlog nog af te wenden was.

Op 8 januari verklaarde SP-voorzitter Vandenbroucke zich voorstander van het voortzetten van het handelsembargo tegen Irak: "Ik meen dat het wel degelijk werkt en dat het verkeerd zou zijn nu de aanval in te zetten". Hij herhaalde dat standpunt een dag later: "De resultaten van het embargo worden stilaan zichtbaar en het is bijgevolg onjuist van een mislukking te spreken".

Het ACW sprak zich op 9 januari in een mededeling uit voor een voortzetting van het embargo van de Verenigde Naties tegen Irak. Volgens de christelijke arbeidersbeweging mocht het niet tot een oorlog komen en moest de troepenmacht die tegen Irak stond opgesteld in omvang teruggebracht worden. "Het embargo moet de tijd krijgen om ten volle te spelen", aldus het ACW.

SP, VU en Agale spraken op 10 januari hun steun uit aan de betoging van het Vlaams Aktiekomitee tegen Atoomwapens en het Overlegcomité voor de Vrede (VAKA-OCV) tegen een oorlog in de Golf. Die betoging vond plaats op 13 januari in Brussel en lokte 20.000 demonstranten naar de hoofdstad.

Op 11 januari kwam het ministerieel comité voor de veiligheid opnieuw bijeen om de houding van België in het zich aandienend gewapend conflict in de Golf te bepalen. Premier Martens verklaarde na afloop dat "het logisch is dat er over een kwestie van dergelijk belang meningsverschillen zijn", maar hij minimaliseerde tegelijkertijd de draagwijdte ervan. Diezelfde dag zwakte de SP-voorzitter zijn standpunt van daags voordien enigszins af. "Op dit ogenblik is België niet geëngageerd in een aanvalsscenario, maar als de VN-Veiligheidsraad na een nieuwe vergadering beslist tot een militaire operatie, dan kan België zijn internationale verplichtingen niet ontlopen."

Op 12 januari kondigde premier Martens in de Kamercommissie van Buitenlandse Zaken aan dat België in de Golf zou deelnemen aan "ondersteuningsoperaties binnen de zones die de regering zal vastleggen", maar niet aan "directe operaties tegen de mogelijke tegenstrever". Martens noemde concreet: mijnenbestrijding, bescherming van operaties tot mijnenbestrijding, evacuatie van gewonden en vluchtelingen, deelname aan de bescherming, coördinatie en controle van de koopvaardij en verdere medewerking aan de toepassing van het maritiem embargo tegen Irak.

Tijdens het debat bleken de tegenstellingen tussen de regeringspartijen wat afgezwakt: van CVP-zijde werd gesteld dat betwijfeld mocht worden of het embargo tegen Irak efficiënt gebleken was; SP en vooral VU meenden dat het embargo niet ten volle was uitgetest. PVV-voorzitter Verhofstadt zei dat België "niet direct in de frontlinie moest gaan postvatten", maar wel meer steun en hulp aan de bondgenoten had moeten geven.

C. Na het uitbreken van de oorlog (januari-februari)

Premier Martens verduidelijkte op woensdagmorgen 16 januari 1991, de dag dat het VN-embargo afliep, tegenover journalisten dat "België solidair blijft met de Europese en Atlantische partners om de naleving van de VN-resoluties af te dwingen". "Daarvoor worden ook militaire middelen ingezet zonder dat België rechtstreeks aan de militaire operaties deelneemt", aldus Martens.

Tegelijkertijd maakte hij bekend dat de mijnenjagers *Iris* en *Myosotis* sedert 15 januari de Perzische Golf waren binnengevaren, maar niet verder zouden varen dan Qatar. Daarmee was ook uitgesloten dat ze de kust van Koeweit zouden ont-mijnen bij een Amerikaanse aanval.

De aanval van de geallieerde troepen in het Golf-gebied op Irak ging van start in de nacht van 16 op 17 januari. Op 17 januari riep premier Martens 's morgens inderhaast de ministerraad bijeen. Die bekrachtigde de beslissing van twee dagen voordien over de mijnenjagers, die ook aan de Westeuropese Unie werd meege-deeld. De Belgische schepen in de Perzische Golf werden in het kader van de WEU onder het coördinerend gezag van de Franse admiraal Bonnot geplaatst. Volgens minister Eyskens werd het operatie-terrein van de Belgische schepen beperkt tot het zuiden van de Golf "omdat ze niet uitgerust zijn voor de operaties in het noor-den".

Nog op 17 januari werd een werkgroep samengesteld die de economische gevolgen van het conflict zou onderzoeken, en kreeg minister van Binnenlandse Zaken Tobback de toestemming om fase 3 van het anti-terrorismeplan in werking te stellen. In een mededeling betreurde de regering dat er geen vreedzame oplossingen kwamen, zei ze dat dit "geen conflict is met de Arabische wereld" en bevestigde ze dat "ons land zijn verplichtingen ten volle zal nakomen".

De Kamer vergaderde 's namiddags, maar hield slechts een kort debat over de oorlog. De liberale oppositie verweet premier Martens dat hij het woord niet nam. Achteraf bleek dit op een incident te berusten. Martens had aan Kamervoorzitter Nothomb gevraagd een brief van de regering voor te lezen. Nothomb had dit echter, in overleg met de fractievoorzitters, geweigerd omdat de tekst dezelfde was als die van een persmededeling die de premier 's ochtends had verspreid. Op dat ogenblik was nog niet bekend dat de regering in de nacht voordien aan ongewone spanningen onderhevig was geweest omwille van de aanwezigheid van Walid Khaled van de terreurgroep Aboe Nidal in ons land (zie hoofdstuk 1).

Op 18 januari hield de ministerraad zijn gewone wekelijkse vergadering. Daar werd beslist een derde mijnenjager van de Zeemacht uit te sturen, de *Dianthus*. Dat gebeurde in het kader van een Navo-beslissing van 17 januari het Navo-eskader Stanavforchan (Standing Naval Force Channel) naar het oosten van de Middellandse Zee te sturen. De *Dianthus* verliet op 28 januari de haven van Zeebrugge en kreeg als eerste opdracht de toegang tot het Suez-kanaal open te houden.

Tijdens een debat over de Golf-oorlog in de Senaat op 20 januari betreurde premier Martens dat er bij het vaak moeizaam tot stand komen van de regeringsbe-slissingen "niet een minimum aan discretie" vast te stellen was. "Ik voel me daar telkens ongemakkelijk bij", zei de premier. Hij en minister Coëme deden ook een oproep tot de oppositie om eensgezind op te treden.

Op 22 januari besliste het ministerieel comité voor de veiligheid een detachement van acht geneesheren, veertig man paramedisch personeel en twee man steunpersoneel van de medische dienst van het leger naar Cyprus te sturen om er te helpen in een Brits militair hospitaal. In het militair hospitaal van Neder-over-Heembeek werden 65 bedden klaargehouden om soldaten met zware brandwonden te behandelen.

Op de vergadering bleek ook enige onrust te leven over het feit dat Amerikaanse vliegtuigen vanuit Zuidoost-Turkije luchtaanvallen uitvoerden op Irak. Besloten werd de Navo om verduidelijking te vragen over de rol van de Belgische Mirages in Diyarbakir in het geval Irak Turkije zou aanvallen.

Op 25 januari stemde de ministerraad ermee in 972 Minimi-mitrailleurs met een kaliber van 5,56 mm aan het Amerikaanse leger te laten leveren door de fabrieken van FN. De ministerraad trok ook 30 miljoen frank uit voor de bouw van een kamp van het Rode Kruis voor de opvang van ca. 40.000 vluchtelingen in Syrië.

De eerste dagen van de oorlog werden door tienduizenden Belgen dag en nacht op het tv-scherm gevolgd, waarbij ook in ons land de Amerikaanse kabel- en nieuwszender CNN een doorbraak kende. Duizenden Belgen sloegen ook aan het hamsteren - o.m. door massaal olie in te slaan -, al kon minister van Economische Zaken Willy Claes op 23 januari geruststellend melden dat een en ander binnen de perken bleef.

Op 28 januari schatte minister van Financiën Maystadt dat de Golf-oorlog in totaal 3,2 miljard frank aan de Belgische schatkist zou kosten. Hij deed dit na een bijeenkomst van de EG-ministers van Financiën waarop Groot-Brittannië financiële steun voor zijn actie in de Golf vroeg. Op 11 februari verduidelijkte de woordvoerder van het Belgisch ministerie van Buitenlandse Zaken dat het Britse verzoek, na bilateraal overleg tussen Brussel en Londen, voor België was omgezet in een "shopping list" (boodschappenlijst) voor militair materieel.

De Standaard wist een dag later te melden dat daarin opnieuw een verzoek zat voor de levering van 90.000 gesofisticeerde artilleriegranaten van het Belgisch leger. Op 21 februari besliste het ministerieel comité voor de veiligheid in alle stilte om de Britten toch financiële hulp te geven. (Het ging om 15 miljoen pond, zo werd een week later beslist). De beslissing lekte uit in *Gazet van Antwerpen* en *De Standaard*, die er beide een nieuwe weigering om munitie te leveren in zagen. Premier Martens deed die interpretatie op 24 februari af als "een kwakkel". Maar dezelfde dag verklaarde minister Eyskens op de BRT-radio dat "de regering misschien op haar beslissing kan terugkomen". De PVV klaagde op 25 februari de "nieuwe weigering van de regering" aan.

Na een maand van massale Amerikaanse bombardementen op Irak begon Bagdad vanaf 15 februari 1991 door de knieën te gaan. Het aanvaardde toen de eerste van de elf resoluties van de Verenigde Naties die sedert augustus door de Veiligheidsraad waren goedgekeurd. De Sovjetunie, die de nederlaag van een gewezen bondgenoot met lede ogen aanzag, speelde daarop in en poogde meteen te bemiddelen. Maar op 24 februari stuurde de Amerikaanse president Bush zijn en de geallieerde troepen over het land Irak in. Honderd uur later was de oorlog voorbij.

De razendsnelle ontwikkelingen in de Golf brachten het partijpolitiek gehaketak en de verdeeldheid in de regering tot een hoogtepunt. Zodra de Sovjetunie begon te bemiddelen, moest vice-premier Hugo Schiltz van de Volksunie namens zijn partij er binnen het kabinet op aandringen een Belgisch bemiddelingsinitiatief te nemen in de Veiligheidsraad van de VN. Toen op 19 januari bleek dat de regering daar geen werk van maakte, stelde VU-voorzitter Jaak Gabriëls dat er "blijkbaar een erg eenzijdige wind waait op Buitenlandse Zaken".

Toen Irak in de nacht van 21 op 22 februari gunstig reageerde op de Sovjet-bemiddeling, drong de VU aan op een onmiddellijk staakt-het-vuren. SP-voorzitter Frank Vandenbroucke stelde dat "ons land ondubbelzinnig moet pleiten voor een wapenstilstand". Minister Eyskens reageerde meer behoedzaam en eiste vooral "opheldering" over het Sovjet-plan. Hij stelde voor het eerst ook dat de ontwapening van de Iraakse troepen een doel van de oorlog kon zijn, wat werd afgewezen door Vandenbroucke.

Het begin van het grondoffensief op 24 februari lokte opnieuw tegenstrijdige commentaren uit. VU-voorzitter Gabriëls sprak van een "overbodige oorlog, die niet in overeenstemming is met de resoluties van de VN". Vandenbroucke betreurde het grondoffensief, maar noemde het onvermijdelijk omwille van de houding van Saddam Hoessein. Ook premier Martens sprak in die zin.

Op 25 februari verklaarde premier Martens in de Kamer, in een regeringsverklaring na de begrotingscontrole, dat België zijn militair optreden in de Golf "uitdrukkelijk baseerde op resolutie 678 van de VN-Veiligheidsraad" en op "alle resoluties van de Verenigde Naties". Hij verweet Saddam Hoessein op die resoluties "met misprijzen, dubbelzinnigheid en listige onvolledigheid" te hebben geantwoord.

VU en SP grepen op 26 februari een nieuw bemiddelingsvoorstel van de Sovjetunie aan om te eisen dat de Belgische ambassadeur bij de Verenigde Naties in de Veiligheidsraad dat voorstel zou steunen. Minister Eyskens kante zich daartegen en eiste dat Irak eerst alle resoluties van de VN-Veiligheidsraad zou aanvaarden en dat het Iraakse leger ontwapend zou worden. SP-voorzitter Vandenbroucke noemde vooral het laatste deel van dat standpunt "verrassend en onduidelijk".

Dat leidde nog dezelfde dag tot een inderhaast bijeengeroepen vergadering van het ministerieel comité voor de veiligheid, dat op vraag van de SP moest bepalen welk standpunt de Belgische VN-ambassadeur zou innemen. Na moeizaam beraad werd besloten de aanvaarding van alle elf VN-resoluties door Irak te eisen. Dat standpunt was inmiddels binnen de schoot van de Veiligheidsraad ook door de Sovjetunie aanvaard, terwijl de kwestie van de ontwapening vanzelf opgelost was door de omsingeling van de Iraakse troepen in en om Koeweit.

De tegenstellingen binnen de regering leidden tot bitsige woordenwisselingen - ook binnen de meerderheid - in een debat over de Golf in de Kamer dezelfde dag.

Op 27 februari besliste het ministerieel comité voor de veiligheid de *Iris* en de *Myosotis* vanuit hun operatiegebied in de zuidelijke Perzische Golf te laten opstomen naar de kust van het inmiddels bevrijde Koeweit om daar te helpen bij het opruimen van honderden zeemijnen die door de Irakezen waren achtergelaten. Tevens werd beslist dat de *Dianthus*, die op dat moment in de oostelijke Middellandse Zee vertoefde, hen daar zou gaan bijstaan. De drie mijnenjagers werden, samen met de *Zinnia*, van dan af onder het commando van de WEU geplaatst.

Het ministerieel comité bevestigde tevens dat ons land 15 miljoen Britse pond als financiële steun aan de Britse oorlogsinspanning zou betalen. Frankrijk kreeg "logistieke steun" in de vorm van een C-130-transporttoestel.

De oorlog eindigde op 28 februari met een wapenstilstand. Premier Martens, die op staatsbezoek was in Griekenland, kondigde prompt aan dat de Belgische Mirages in Turkije "spoedig zouden terugkeren".

D. De naweën van de oorlog

Op 2 maart haalde minister van Buitenlandse Zaken Mark Eyskens in een interview met *De Standaard* triomfantelijk uit naar al zijn tegenstanders, vooral binnen de regering. "Zelden hebben zovelen zich zo vaak vergist", zei Eyskens, die zei dat de naam van de Verenigde Staten, Frankrijk en Groot-Brittannië taboe waren voor regeringsmededelingen, "in tegenstelling tot die van de Sovjetunie". Hij verweet "sommigen" dat zij "appeasement at any price" hadden nagestreefd. En

hij betreunde dat België de Golf-coalitie niet sterker gesteund had. Het interview zorgde voor een laatste politieke rel.

Op 5 maart richtte minister van Buitenlandse Handel Robert Urbain samen met de Koeweitse ambassadeur in België, Ahmad El-Ibrahim, een speciale "cel" op om Belgische bedrijven te laten meewerken aan de wederopbouw van Koeweit.

Op 6 maart besliste het Defence Planning Committee van de Navo de 42 jachtbommenwerpers en verkenningsvliegtuigen van de ACE Mobile Force (Air) terug te halen uit Turkije. Binnen een week keerden ook de achttien Belgische Mirages weer.

Op 12 maart verklaarde de Britse minister van Buitenlandse Zaken Douglas Hurd, tijdens een bezoek van zijn Belgische collega Eyskens aan Londen, dat de Belgische weigering om munitie aan Groot-Brittannië te verkopen een "trieste episode" was, "die we nu achter ons moeten laten".

Minister van Landsverdediging Guy Coëme maakte op 17 juli, bij de terugkeer van de laatste schepen uit de Golf, een balans op. De Golf-oorlog kostte aan ons land 1,5 miljard frank aan niet-voorzien militaire uitgaven. Het leeuwedeel daarvan - 980 miljoen - ging naar de marine voor de operatie Southern Breeze. De zeemacht zette in totaal 1.234 bemanningsleden in. De Belgische mijnenjagers vernietigden - na afloop van de vijandelijkheden - 280 van de 1.106 mijnen die in totaal onschadelijk werden gemaakt voor de kust van Koeweit. De fregatten *Wielingen* en *Wandelaar* voerden in totaal 3.168 controles uit op koopvaardischepen in het kader van het handelsembargo tegen Irak.

Luchtmacht, landmacht en medische dienst samen volbrachten zeven operaties in de regio. Als laatste keerde op 19 augustus de mijnenjager *Diantbus* terug. Er viel geen enkel Belgisch slachtoffer in het conflict.

Het Belgisch leger werd na de Golf-oorlog ook nog even betrokken bij de hulpacties voor de Koerden die massaal op de vlucht waren geslagen na een mislukte opstand tegen het regime van Saddam Hoessein. Landmacht en medische dienst stuurden tussen 16 mei en 8 juli een detachement soldaten en artsen naar het noordoosten van Irak om er vluchtelingen medisch bij te staan. Ze werden er mede beschermd door de Franse troepen in de speciale bufferzone die door de geallieerden was gecreëerd om de noodlijdende Koerden bij te staan.

III. Het begrotingsbeleid

A. De controle op de begroting-1991

De regering had in juli 1990 een begroting voor 1991 opgesteld die uitging van 1.180,8 miljard frank ontvangsten en een tekort van 345,8 miljard frank voor de federale overheid.

Minister van Begroting Hugo Schiltz kondigde op 3 januari aan dat het financieringstekort op de begroting voor 1990 op 393,5 miljard frank was uitgekomen, 3,7 miljard frank minder dan het jaar voordien en 11,9 miljard frank onder het bedrag dat oorspronkelijk als tekort van de nationale regering, gewesten en gemeenschappen was voorzien.

De regeringstop - premier Martens, zijn vice-premiers en de minister en staatssecretaris van Financiën - trokken zich al op 7 februari terug op het kasteel Stuyvenberg om de jaarlijkse begrotingscontrole aan te vatten. Dat vroege tijdstip bleek vooral een reactie te zijn op de kritiek van de liberale oppositie. Die had

in het najaar 1990, bij de bespreking van de begroting-1991 in het parlement, het kabinet verweten dat het zijn cijfers niet aanpaste aan de gewijzigde omstandigheden door het uitbreken van de Golf-crisis.

Nochtans bleek al spoedig dat het conclaaf te vroeg begonnen was en dat men nog over te weinig cijfergegevens beschikte om duidelijk knopen door te hakken. In de eerste week werd dan ook vooral over de herstructurering van Sabena gediscussieerd (zie hoofdstuk 4).

Op 14 februari verklaarde vice-premier Willy Claes (SP) in een interview met *De Morgen* dat hij "er geen bezwaar tegen zou hebben dat er een biezondere Golf-belasting komt". Gelijkkluidende uitspraken werden in de daaropvolgende dagen genoteerd vanwege zijn collega Philippe Moureaux (PS) en SP-voorzitter Frank Vandenbroucke. Daartegen rees christendemocratisch verzet en op 18 februari kon CVP-voorzitter Herman Van Rompuy aankondigen dat "de Golf-belasting van de politieke agenda is afgevoerd".

Op 15 februari, nadat er op het conclaaf kritiek was geuit op de geringe opbrengst van de vennootschapsbelasting, kondigde minister van Financiën Philippe Maystadt maatregelen aan tegen een zestal grote bedrijven die eind 1989 gebruiks-schonen gemaakt te hebben van "fiskale spitstechnologie". Op 22 december 1989 waren, na een beslissing daartoe op het begrotingsconclaaf in juli van dat jaar, door het parlement belangrijke veranderingen in de vennootschapsbelasting doorgevoerd.

Eén verandering bestond in de afschaffing van de (terugbetaling van de) fictieve roerende voorheffing op vennootschappen in vereffening. Maystadt, die in het najaar van 1989 ondanks een gunstig advies van de Raad van State, geweigerd had die maatregel retroactief te maken, ontdekte begin februari 1991 dat de aangifte van vennootschappen in vereffening in 1989 spectaculair gestegen was tot een bedrag van 54,9 miljard frank, tegenover 9 miljard het jaar voordien. Bovendien bleek dat zes bedrijven - waaronder Solvay als belangrijkste, maar ook de holding Cobepa en de verzekeringsgroep AG - zo'n 43 van de 54,9 miljard frank voor hun rekening namen.

Het leek allemaal op een gebruik op grote schaal van een belastingtechniek die onder specialisten algemeen bekend was als een voorbeeld van fiscale spitstechnologie. Maystadt risceerde in 1991 niet minder dan 14 miljard frank fictieve roerende voorheffing te moeten terugbetalen aan de betrokken bedrijven. Hij weigerde dat en dreigde ermee een wet te laten goedkeuren die de wet van 22 december 1989 retroactief van kracht zou laten worden.

Vooral van juridische zijde werden grote bezwaren tegen een dergelijke ingreep geuit, zodat het waarschijnlijk vrij moeilijk zou zijn de betrokken bedrijven hun geld te weigeren. Maystadt bleek er na een tijd vooral op uit te zijn de bedrijven aan de onderhandelingstafel te krijgen. Na weken van onderhandelingen bereikten de minister en de zes op 21 juni een compromis. De wetwijziging kwam er niet en de bedrijven kregen hun centen, zij het gespreid in de tijd en in de vorm van lineaire staatsobligaties met een looptijd van zeven jaar, die in twee beurten, eind 1992 en eind 1993, toegekend zouden worden.

Op maandag 25 februari maakte premier Martens in het parlement de resultaten van de begrotingscontrole bekend. Om het in juli 1990 vastgelegd deficit van 345,8 miljard frank op de begroting van 1991 te handhaven, had de federale regering voor 43,2 miljard frank nieuwe maatregelen moeten nemen. De voornaamste oorzaak voor de stijging van het tekort waren de 23,7 miljard frank minder-ontvangsten in de vennootschapsbelasting, die ten dele te wijten waren aan de dalende

conjunctuur na het uitbreken van de Golf-crisis. Twee miljard frank was te wijten aan een "provisie" voor de kosten van de Golf-oorlog.

Die "provisie" kon meteen met nog anderhalf miljard frank verhoogd worden omdat de regering tijdens het conclaaf voor 44,7 miljard frank maatregelen nam. Twaalf miljard was het resultaat van een lichte daling van de rentevoeten en van een beter schuldbeheer. De overblijvende 32,7 miljard frank werd gevonden volgens de klassieke verdeelsleutel: fiscale inkomsten, ingrepen in de sociale zekerheid en besparingen op de ministeries.

De regering vond 15 miljard frank in nieuwe fiscale lasten, waarvan 13 miljard frank bij de bedrijven. Die zagen hun aftrekmogelijkheden van verliezen of afschrijvingen beperkt. Voor het eerst werd ook expliciet een anti-ontwijkingsmaatregel in het Wetboek op de Inkomstenbelasting opgenomen, die aan de fiscus een interpretatierecht gaf om een ingediende aftrek als economisch niet verantwoordbaar voor het betrokken bedrijf af te wijzen. De bedrijven moesten ook een deel van hun bedrijfsvoorheffing op het einde van het jaar vervroegd storten. Twee miljard frank kwam van een verhoging van de accijns op de loodhoudende benzine met 0,7 frank per liter vanaf 1 maart 1991.

De besparingen op de departementen bleven beperkt tot 8,5 miljard frank, waarvan de helft gehaald werd door de recuperatie van een fonds voor uitbetaling van voorschotten van het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw, die voortaan door een bank zou gebeuren. De andere opvallende besparingen waren een verhoging van de gerechtelijke geldboetes en een inlevering van 250 miljoen frank op Landsverdediging.

In de sociale zekerheid werd 8,7 miljard frank gevonden door een boekhoudkundige verschuiving van 4,7 miljard frank betalingen in het Maribel-systeem naar 1992, en door 4 miljard frank te grijpen uit de kassen van de Rijksdienst voor Jaarlijkse Vakantie en het Fonds voor Sluiting van Ondernemingen.

B. Nieuwe cijfers

Het Rekenhof bracht in mei voor het eerst een voorlopig rapport uit over de uitvoering van de begroting-1990, een jaarlijkse opdracht die was gegeven door de wet van 22 juni 1989. Opvallend daarin was een analyse van het verschil tussen de prognoses over de inkomsten die door de regering werden gemaakt bij het opstellen van de begroting in juli 1989 en maart 1990 en het uiteindelijk resultaat dat werd gehaald (op basis van dezelfde prognose-indicatoren).

Daaruit bleek dat de overheid in feite 40 miljard frank meer had moeten ontvangen in 1990 dan uiteindelijk gebeurde. Hoofdoorzaak van dit verlies waren de te weinig gestegen inkomsten uit de vennootschapsbelasting. Opvallend was ook de vaststelling dat de personenbelasting ondanks het effect van de belastinghervorming van 1988, meer opbracht dan in 1989.

De ministerraad besliste op 21 juni 1.500 ambtenaren voor Financiën in dienst te nemen, op contractuele basis en volgens een spoedprocedure. Ze zouden specifiek ingezet worden bij de directe belastingen, voor de controle van de ondernemingen.

De strijd tegen de belastingontduiking bracht in 1990 een extra bedrag op van 13,3 miljard frank, deelde minister Maystadt op 24 juni mee. Dat was een stijging met 2 miljard frank vergeleken bij het jaar voordien.

Op 28 juni berichtte *De Standaard* over een studie van de Nationale Bank waaruit bleek dat de winsten van de ondernemingen tussen de jaren 1980-81 en 1987-

88 stegen van index 100 tot index 305. De belastbare basis steeg echter maar tot index 247 en de reël aan de overheid betaalde belastingen tot index 194. De vrijstellingen en aftrekken liepen daarentegen op tot index 422.

C. De begroting voor 1992

De regering begon op 23 juli op Stuyvenberg haar jaarlijks begrotingsconclaf, dat ditmaal ook in het teken stond van de communautaire compromisvorming (zie hoofdstuk 4).

Minister van Begroting Hugo Schiltz ging er van uit dat voor 60 miljard frank maatregelen genomen moesten worden bovenop de besparingen die hij al in de voorbereidende gesprekken had doorgevoerd. In dat bedrag bleken echter noch de gevolgen van de zogenaamde Europese moeder-dochterrichtlijn op de belastingtransfers tussen ondernemingen van een zelfde groep te zijn berekend - te verwachten verlies 16 miljard frank - noch de kosten van een transfer van het resterende nationale kijk- en luistergeld naar de gemeenschappen (6 miljard frank). Tevens bleek dat de sociale zekerheid tegen een te verwachten deficit van 16 miljard frank aankeek.

Het duurde tot 2 augustus vooraleer het kabinet met de resultaten van zijn begrotingswerk naar buiten trad. De centrale overheid ging ervan uit dat ze in 1992 voor 1.281,1 miljard frank inkomsten zou hebben en voor 1.635,9 miljard frank uitgaven. Dat betekende dat ze in 1992 voor 354,8 miljard frank nieuwe schulden binnen de begroting wou maken, een bedrag dat iets hoger lag dan in 1991, maar binnen de saneringsnormen van het regeerakkoord bleef.

Om die cijfers te halen moest de regering voor 82,5 miljard frank maatregelen nemen, waarvan 27 miljard frank extra inkomsten - o.m. 20,2 miljard frank nieuwe fiscale lasten - en 55,5 miljard frank nieuwe besparingen. Daar bovenop werkte ze maatregelen uit om het dreigend deficit van 16 miljard frank in de sociale zekerheid weg te werken en compenseerde ze 16 miljard frank inkomstenverlies als gevolg van de moeder-dochterrichtlijn. Ze creëerde ook nog eens 5 miljard frank nieuwe inkomsten voor 1991.

De regering verwachtte vóór het conclaf dat ze in 1992 voor 1.244,4 miljard frank aan rijksmiddelen zou ontvangen, na afrek van de 781,3 miljard frank aan transfers voor EG, gewesten en gemeenschappen. Die transfers stegen met 5,1% tegenover 1991. Op het conclaf werden de ontvangsten herhaald naar 1.246 miljard frank en, na de overdracht van 4 miljard frank aan kijk- en luistergeld naar de gemeenschappen, teruggebracht tot 1.242 miljard frank. Daar werden voor 20,2 miljard frank nieuwe fiscale inkomsten, 6,8 miljard frank niet-fiscale ontvangsten en 12 miljard frank uit de schatkistverrichtingen aan toegevoegd worden. Vergelijken bij de laatste ramingen van de ontvangsten van 1991, ging het kabinet er van uit dat zijn ontvangsten in 1992 met 5,9% zouden stijgen (inclusief maatregelen).

Van de 82,5 miljard frank leverde minister van Financiën Maystadt het leeuwedeel: 14,6 miljard frank in de vennootschapsbelasting, 5,9 miljard frank door een verhoging van de accijnzen op diesel en benzine (beide fiscale pakketten traden al in september 1991 in werking), 21,2 miljard frank door een beter schuldbeheer, 6,5 miljard frank door een betere inning van achterstallen en door de vervroegde inning van een deel bedrijfsvoorheffing, en nog eens 6,9 miljard frank aan besparingen in het departement, waarvan het grootste deel bestond uit een verhoging van de niet-fiscale ontvangsten, vooral van de Nationale Bank.

De rentelast van de overheid zou in 1992 stijgen tot 654,8 miljard frank of 40,1% van de uitgaven (een stabilisatie vergeleken bij 1991). De uitgaven van de ministeries zouden met slechts 2,7% stijgen. In de rijksschuld en de ministeries samen werd overigens voor 8,9 miljard frank "bespaard" door de afbetaling van schulden uit het verleden (voor sociale huisvesting, staalsector en gemeenten) voortaan op te vangen met nieuwe leningen.

De voornaamste maatregelen die de regering nam waren :

- de afschaffing van de roerende voorheffing bij de uitkering van dividenden door een dochter- aan een moedervennootschap wanneer de participatie minstens 25% bedraagt ;
- de afschaffing van de fictieve roerende voorheffing op investeringen van coördinatiecentra ;
- de feitelijke afschaffing van de investeringsaftrek ;
- de verlaging van het basistarief in de vennootschapsbelasting van 39 naar 38% ;
- een verhoging van de accijns op alle motorbrandstoffen met 0,7 frank vanaf 1 september 1991 ;
- een verhoging van het abonnementsgeld op het *Staatsblad* ;
- een storting aan de schatkist van 1,3 miljard frank door de RTT en 0,3 miljard frank door de Post.

In de sociale zekerheid werd de regering voor 1992 geconfronteerd met een deficit van 16 miljard frank, tenminste als de staatssubsidie aan het stelsel, die in 1991 tot 171 miljard frank was gedaald, terug zou opgetrokken worden tot 192 miljard frank. Het deficit van 16 miljard frank was overigens de uitkomst van (enigszins opgesmukte) prognoses waarin o.m. een daling van de werkloosheidsuitgaven met 1,4% werd voorzien.

Het kabinet nam uiteindelijk voor 26,5 miljard frank maatregelen, waardoor de staatssubsidie aan het stelsel tot 184 miljard frank kon worden teruggebracht. In de terminologie die in de programmawet van eind 1990 was vastgelegd heette het dat het stelsel 8 miljard frank leende aan de regering.

De belangrijkste maatregelen in de sociale zekerheid waren :

- de omzetting van de kinderbijslag-inlevering (375 frank voor gezinnen met kinderen, 675 frank voor gezinnen zonder kinderen) in een hogere sociale bijdrage van 0,7% ;
- een verhoging van de bijdrage van de werkgevers aan het Fonds voor Sluiting van de Ondernemingen (opbrengst 3 miljard frank) ;
- een versnelling van de voorafbetalingen op de sociale bijdragen door de werkgevers in het laatste kwartaal van het jaar (opbrengst 6,5 miljard frank) ;
- een beperking van de loopbaanonderbreking voor werklozen ;
- een beperking van de prijsverhogingen voor en afremming van de consumptie van geneesmiddelen (3 miljard frank).

Minister van Begroting Schiltz ondertekende op vrijdagavond 27 september, in volle regeringscrisis, nog de wetsontwerpen op de rijksmiddelenbegroting en op de algemene uitgavenbegroting, maar tot een bespreking in het parlement kwam het niet meer.

D. De maaltijdcheques

De kwestie van de maaltijdcheques ontstond in 1989 en 1990, toen een aantal Waalse provincie- en gemeentebesturen, daartoe aangemoedigd door de Waalse gewestminister van Binnenlandse Zaken André Cools, in navolging van de particuliere sector bepaalde vergoedingen aan hun werknemers begonnen uit te betalen in de vorm van maaltijdcheques. Dat systeem, dat oorspronkelijk werd uitgedacht om werknemers die niet op een bedrijfsrestaurant een beroep kunnen doen de mogelijkheid te geven in een gewone voedingswinkel of restaurant aan voedsel te geraken, had het voordeel dat een deel van de fiscale en sociale lasten op het loon ermee omzeild kon worden.

In haar conflict met de Franstalige leerkrachten besliste de Franse gemeenschapsregering in overleg met de onderwijsvakbonden in het voorjaar 1990 ook op het systeem een beroep te doen. Daarop deed de Vlaamse regering hetzelfde bij het sluiten van een collectieve arbeidsovereenkomst voor haar onderwijspersoneel aan het begin van de zomer. In beide gevallen ging het om het omzetten van de jaareindepremie in maaltijdcheques.

De nationale minister van Sociale Zaken, Philippe Busquin, vaardigde daarop in augustus een koninklijk besluit uit dat een uitbreiding van het systeem onmogelijk maakte, maar tegelijkertijd de maaltijdcheques legaliseerde.

De uitbetaling van de jaareindepremie in maaltijdcheques vlak voor de kerstvakantie van 1990 zorgde voor chaotische toestanden aan de warenhuiskassa's waar Vlaamse personeelsleden van het onderwijs hun onhandig bruikbare cheques probeerden kwijt te geraken. Dat zorgde voor enige beroering in de publieke opinie en bracht het verzet tegen het systeem in Vlaanderen op gang. De nationale minister van Arbeid, Luc Van den Brande, nam hierbij het voortouw.

De Kamer nam op 6 februari 1991 een resolutie aan, waarin de regering verzocht werd binnen de twaalf maanden initiatieven te nemen om nieuwe misbruiken met maaltijdcheques te voorkomen. De uiteindelijke versie van die tekst was echter door toedoen van PS en PSC afgezwakt.

Minister van Financiën Maystadt stelde op 11 februari dat de maaltijdcheques-truc de fiscus op jaarbasis drie miljard frank kostte. De volgende dag bracht de Nationale Arbeidsraad een advies uit waarin gepleit werd voor een terugkeer naar het oorspronkelijke stelsel (werknemers die niet in een bedrijfsrestaurant terecht kunnen, mogen cheques ontvangen voor de aankoop van verbruiksklare voeding en etenswaren) in zowel de openbare als de particuliere sector, en voor een maandelijks uitbetaling van de cheques.

Half april richtte de regering een interkabinettenwerkgroep op die tot taak kreeg een oplossing voor het probleem te vinden volgens de krachtlijnen die de Nationale Arbeidsraad had uitgetekend.

Op vrijdag 26 juli besliste de Vlaamse regering tijdens haar begrotingsconclaaf - en nog voor het einde van het nationaal begrotingsberaad - af te zien van het systeem van de maaltijdcheques in het onderwijs.

De nationale regering bereikte zo goed als geen akkoord over de cheques. Het enige wat werd overeengekomen was dat het stelsel in afwachting van een meer fundamentele oplossing bij de overheid beperkt zou worden tot de onderwijssector.

Daarop kwam de Vlaamse regering terug op haar besluit. Ze handhaafde weliswaar de afschaffing van de onpopulaire maaltijdcheques, maar kondigde tevens

aan dat ze de fiscale en sociale afhouding op de jaareindepremie in het onderwijs niet zou doorstorten aan de nationale overheid. Met die totaal illegale maatregel wenste de Vlaamse regering door te gaan zolang aan Waalse zijde het stelsel van de maaltijdcheques werd gehandhaafd.

De Vlaamse minister-president Gaston Geens probeerde twee weken vóór de verkiezingen van 24 november nog een oplossing van de kwestie door te duwen via het Overlegcomité nationale regering - executieven. Maar het werd meteen duidelijk dat dit in het pre-electoraal klimaat van dat ogenblik uitgesloten was.

IV. Spanningen in regering en meerderheid

Behalve de Silco-Khaled-zaak, de Belgische bijdrage tot de Golf-oorlog en de begroting, waarover in vorige hoofdstukken sprake was, en de wapenuitvoer, die in hoofdstuk 5 wordt behandeld, veroorzaakten nog andere dossiers spanningen in de regering en tussen de meerderheidspartijen.

In dit hoofdstuk worden achtereenvolgens behandeld : de staatshervorming, de hulp aan Sabena, het asielbeleid en "Poupehan".

A. De evolutie van de staatshervorming

De regering-Martens VIII had in 1988 en 1989 ingrijpende stappen gezet naar de federale herinrichting van de staatsstructuur. Sinds de tweede helft van 1989 was dat werk echter stilgevallen, hoewel was afgesproken tijdens de zgn. derde fase van de staatshervorming te regelen : het verdragsrecht van gewesten en gemeenschappen ; de toekenning van de restbevoegdheid aan de gewesten en/of de gemeenschappen ; de rechtstreekse verkiezing van de Raden, gekoppeld aan een herziening van het tweekamerstelsel. Op dat vlak was in 1990 geen vooruitgang geboekt.

In een interview met *De Standaard* (2 januari 1991) zei eerste-minister Wilfried Martens dat hij de derde fase van de staatshervorming wilde afwerken. "Als er tegen Pasen geen akkoord is, komt er van de staatshervorming niets meer in huis", zei hij.

PSC-voorzitter Gérard Deprez zei op 8 januari in een tv-debat met zijn CVP-collega Herman van Rompuy, dat hij niet meer geloofde in de verwezenlijking van de derde fase van de staatshervorming tijdens de lopende regeerperiode, en dat hij het vertrek van de VU uit de regering niet zou betreuren. Deprez had in december 1990 soortgelijke verklaringen afgelegd.

Volgens *Gazet van Antwerpen* (5 februari) had premier Martens op de vergadering van het CVP-bureau van 4 februari gezegd, dat hij niet van plan was een voorstel over de derde fase van de staatshervorming te doen zolang de Golf-oorlog duurde. De premier zou hebben laten verstaan dat alle vijf de vice-premiers, inclusief Hugo Schiltz van de Volksunie, het daarmee eens waren.

In een reactie bevestigde Martens op 5 februari dat hij "voorstander blijft van de derde fase van de staatshervorming tijdens deze legislatuur, zoals voorzien in het regeerakkoord", maar dat hij geen initiatief wilde nemen op een ogenblik dat "alle energie van de regering en van het parlement door de Golf-oorlog wordt in beslag genomen". De VU reageerde kittelorig op die mededeling.

Op 6 maart, een week na het einde van de Golf-oorlog, had premier Martens een eerste verkennend gesprek met de vice-premiers over de afwikkeling van de

staats hervorming. Afgesproken werd dat het eigenlijke debat op 12 maart zou beginnen.

Uit allerlei verklaringen bleek dat de overheveling van het volledige kijk- en luistergeld naar de gemeenschappen en het al dan niet toekennen van stemrecht voor de Franse Gemeenschapsraad en de Waalse Gewestraad aan de Franstaligen in het randgebied rond Brussel, Vlamingen en Franstaligen grondig verdeelde.

De communautaire koorts steeg nog, toen vice-premier Philippe Moureaux (PS) op 11 maart aan het persbureau Belga zei dat de regeling die in 1988 voor Voeren en Komen was uitgewerkt, "voorbijgestreefd en nietig" is, omdat onder Vlaamse druk de belofte werd gebroken om José Happart als burgemeester van Voeren te handhaven. Moureaux maakte ook duidelijk dat zijn partij niet van plan was de rechtstreekse verkiezing van de Raden te aanvaarden als de Franstalige kiezers in de randgemeenten rond Brussel niet meer voor de Franse Gemeenschapsraad en de Waalse Gewestraad zouden kunnen stemmen.

In een vertroebelde sfeer begon op 12 maart het overleg in de regeringstop over een regeling van het verdragsrecht.

Op 23 maart verbond de PSC, bij monde van vice-premier Melchior Wathelet, de onmiddellijke overheveling van het kijk- en luistergeld naar de gemeenschappen aan de gehele of gedeeltelijke uitvoering van de derde fase van de staats hervorming. Wathelet zei dat op het partijcongres in Zinnik. Hij zei dat de Franse Gemeenschap dat geld dringend nodig had om toezeggingen aan de leerkrachten te kunnen nakomen. (Op 7 december 1990 hadden de Franstalige Onderwijsministers Grafé en Ylieff een akkoord gesloten met de vakbonden, dat o.m. het behoud van de werkgelegenheid tot augustus 1992 waarborgde.)

Enkele dagen later, op 26 maart, zei PSC-voorzitter Gérard Deprez dat hij een akkoord over het verdragsrecht voor de gewesten en de gemeenschappen maar zou aanvaarden als tegelijkertijd het volledige kijk- en luistergeld aan de gemeenschappen werd overgedragen. Deprez zei dat hij bereid was de regering daarover ten val te brengen.

Diezelfde dag hield de regeringstop zijn vierde vergadering over de derde fase van de staats hervorming. De premier en de vice-premiers slaagden er andermaal niet in het dossier van het verdragsrecht af te werken.

Eerder was afgesproken op 12 april een hele dag over de derde fase te beraadslagen. Als gevolg van die afspraak besliste het VU-partijbestuur op 25 maart een voor 14 april gepland actualiteitscongres te verschuiven naar 11 mei. Op 13 april zou de partijraad zich beraden over de evolutie van het regeringswerk.

Op de bijeenkomst van 12 april legde premier Martens een driepuntennota ter tafel. In een eerste deel werden de artikels van de grondwet en van de bijzondere wet van 8 augustus 1990 aangeduid, die zouden moeten worden gewijzigd om de gewesten en de gemeenschappen internationale bevoegdheid te geven.

In een tweede punt stelde Martens voor het principe van de rechtstreekse verkiezing van de Raden in de grondwet in te schrijven. De latere regeling zou bij bijzondere wet gebeuren.

Ten slotte stelde Martens voor een begin te maken met de hervorming van het tweekamerstelsel, door de bevoegdheden van Kamer en Senaat te herverdelen via een wijziging van hun reglement en door de grondwetsartikels aan te duiden die zouden moeten worden herzien om het tweekamerstelsel aan te passen. De hervorming van de Senaat zou dan in de volgende regeerperiode plaatshebben.

De vier regeringspartijen reageerden voorzichtig positief op de nota. De partijraad van de Volksunie, die op 13 april bijeenkwam, zag op basis van de nota een gesprek mogelijk, maar drong aan op de uitvoering van het regeerakkoord. De partijraad wilde dat de gesprekken rond zouden zijn vóór de bespreking van de begroting voor 1992.

Op een vergadering met de fractieleiders van de meerderheidspartijen stelde premier Martens op 16 april voor de Raden samen te stellen uit de rechtstreeks verkozen Senatoren, zoals dat is bepaald door de staatshervormingswet van 8 augustus 1980. Die bepaling was nog niet uitgevoerd omdat, krachtens dezelfde wet, ook de Kamerleden deel uitmaken van de Raden, tot de grondwetsartikelen 53 en 54 over de samenstelling van de Senaat gewijzigd zijn.

Martens liet uitschijnen dat een akkoord over de wijziging van de samenstelling van de Senaat en een beperking van de bevoegdheden ervan, zou impliceren dat de verkiezingen voor de Senaat ook Raadsverkiezingen zouden zijn. Met andere woorden: niet de Raden, maar de Senaat zou rechtstreeks verkozen worden.

Nog diezelfde dag verwierp het CVP-partijbestuur die "denkoefening". Martens nam daarop zelf afstand van wat een "bestaande tekst" werd genoemd.

Op 26 april besprak het kernkabinet de nota-Martens van 12 april. Tot een grondige discussie kwam het evenwel niet. Volgens persberichten weigerde vice-premier Dehaene te praten over de derde fase van de staatshervorming omdat de Franstalige regeringspartijen het kijk- en luistergeld op de agenda wilden plaatsen. Pogingen van de premier om het gesprek vlot te krijgen, mislukten.

Premier Martens verspreidde op 1 mei een mededeling, waarmee hij wilde ontkennen dat er op die bijeenkomst een conflict zou zijn geweest tussen hem en Dehaene. Omdat er "onjuiste en oncorrecte geruchten" verspreid werden, stond in de mededeling, "zie ik mij op uitzonderlijke wijze verplicht de ware toedracht van deze beraadslaging bekend te maken".

Martens zei dat alle vice-premiers akkoord gingen om zijn voorstellen als basis van discussie te aanvaarden. "De Franstalige vice-premiers stelden echter als voorwaarde dat ook de overdracht van het volledige kijk- en luistergeld zou worden aanvaard en dat ook dit punt zou worden toegevoegd aan de lijst van onderwerpen die door de werkgroep-Alen zou worden voorbereid", aldus het communiqué.

Na een schorsing en een interne bespreking, zo stond verder in de mededeling, verklaarden de drie Vlaamse vice-premiers dat zij in de gegeven omstandigheden niet positief konden reageren op de vraag van hun Franstalige collega's. Tot slot sprak men af de gesprekken, na nieuwe contacten, op een later tijdstip te hervatten.

De ongewone mededeling werd in het politieke milieu druk besproken, net als het bericht in *Het Laatste Nieuws* (30 april), dat koning Boudewijn bij premier Martens had aangedrongen op een snelle afwerking van de staatshervorming, in de zin van een gedecentraliseerde staat met een belangrijke rol voor Brussel als blijvend nationaal bindteken. Het staatshoofd zou hebben laten verstaan in 1992 troonsafstand te doen. Hij wilde dat tegen dan "de krijtlijnen van het nieuwe België al uitgetekend zijn" en dat "er geen sprake kan zijn van een echte federale structuur".

Geruchten over een mogelijke kandidatuur bij de parlementsverkiezingen van Martens in Brussel, waarover de premier zelf had gesproken in de marge van het CVP-congres van 20 april, werden eveneens in verband gebracht met "de belang-

rijke rol voor Brussel" waarover in de krant sprake was. (Martens bevestigde op 10 mei dat hij kandidaat zou zijn in Brussel; zie daarvoor hoofdstuk 6).

Omdat de regering op een dood spoor was beland, besliste zij stilzwijgend de staatshervorming op te bergen tot het jaarlijkse zomerconclaaf over de begroting (zie hoofdstuk 3).

Op het conclaaf kwamen de regeringspartijen overeen vóór de verkiezingen, die krachtens de wet op 19 januari 1992 vielen, in de grondwet een nieuw artikel op te nemen over de rechtstreekse verkiezing van de Vlaamse Raad, de Franse Gemeenschapsraad en de Waalse Gewestraad. In het artikel zou ook staan dat een lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers niet tegelijk lid kan zijn van een van die Raden - dat is de afschaffing van het zgn. dubbelmandaat - en dat de verkiezingen voor de Raden niet mogen plaatshebben op dezelfde dag als de verkiezingen voor het nationale parlement.

De nadere uitvoering van het artikel, door een bijzondere wet, werd doorgeschoven naar het volgende parlement.

De rechtstreekse verkiezingen zouden "in beginsel" samenvallen met de Europese verkiezingen. Tijdens het conclaaf verschenen in de pers berichten, dat de eerste rechtstreekse verkiezingen voor de Raden zouden samenvallen met de Europese verkiezingen van 1994, maar die datum kwam niet in de regeringsbeslissing voor en zou niet in de grondwet worden opgenomen. Volgens de regering is het ongebruikelijk een vervaldag in de grondwet op te nemen en zelfs als dat gebeurt, is de vervaldag niet afdwingbaar.

De regering besliste ook de grondwet te herzien en na het zomerreces een bijzondere wet te laten goedkeuren om de gewesten internationaal verdragsrecht te verlenen, zoals dit al voor de gemeenschappen het geval is.

Net als de gewesten zouden de gemeenschappen fiscale bevoegdheid krijgen om opcentiemen te heffen op de personenbelasting. Het kijk- en luistergeld, een federale belasting die gedeeltelijk aan de gemeenschappen wordt toebedeeld, zou vanaf 1992 worden omgevormd tot een gemeenschapsbelasting, maar de gemeenschappen zouden niet het recht krijgen de heffingsgrondslag te wijzigen of kortingen toe te staan. In 1992 zouden de gemeenschappen samen 1,7 miljard frank kijk- en luistergeld moeten terugstorten aan de nationale schatkist; vanaf 1993 zou die verplichting wegvallen en zouden zij over het volledige kijk- en luistergeld kunnen beschikken.

Concreet betekende de regeling, dat de Franse Gemeenschap in 1992 voor zijn onderwijs 1,2 miljard frank extra zou krijgen en het jaar daarop 1,7 miljard frank. Bovendien zou de Franse Gemeenschap opcentiemen kunnen heffen op de personenbelasting om bijkomende middelen te verwerven voor haar onderwijs.

De inwoners van Brussel zouden 80% van het Franstalige en 20% van het Vlaamse tarief voor het kijk- en luistergeld en voor de opcentiemen moeten betalen. De opbrengst ervan zou worden verdeeld volgens dezelfde 80/20-sleutel over de Franse resp. Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel.

Voor de uitvoering van die fiscale bepalingen was een wijziging van de Financieringswet van 16 januari 1989 nodig.

Ten slotte besliste de regering op het einde van de regeerperiode een verklaring tot herziening van de grondwet in te dienen met het oog op de hervorming van het tweekamerstelsel.

Na het zomerreces, op 13 september, keurde de ministerraad het wetsontwerp over de wijziging van de Financieringswet en de ontwerpen van grondwetswijziging over de rechtstreekse verkiezing van de Raden en het internationale verdragsrecht voor de gewesten goed. Door de politieke crisis die kort daarop uitbrak en het vertrek van de Volksunie uit de regering, waarover in het volgende hoofdstuk wordt bericht, beschikte de regering niet meer over de tweederde meerderheid in het parlement die nodig was om de ontwerpen goed te keuren.

Premier Martens zei op 3 oktober in de Kamer alternatieve mogelijkheden te zoeken voor de goedkeuring van de staatshervormingsvoorstellen, maar doordat twee weken later de Kamers werden ontbonden, werd ook in 1991 geen vooruitgang gemaakt in de verdere federalisering van het land.

Te vermelden is nog, dat de Franse Gemeenschapsraad en de Waalse Gewestraad ieder een decreet goedkeurden over de samenwerking tussen Gemeenschap en Gewest. Over die samenwerking was op 17 november 1990 in Namen een akkoord ondertekend.

Luidens het decreet (van 21 februari 1991 voor het Waalse Gewest en van 4 maart 1991 voor de Franse Gemeenschap) oefenen de Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest "gezamenlijk bevoegdheden uit via *l'Etablissement*". Het gaat om de voogdij over de OCMW's, het toerisme en het leerlingenvervoer, waarvoor in beginsel de gemeenschappen bevoegd zijn.

L'Etablissement heeft rechtspersoonlijkheid en telt zes leden: vier leden van de Waalse gewestregering en twee van de Franse gemeenschapsregering. Het Waalse Gewest stelde aan *l'Etablissement* 1,2 miljard frank ter beschikking voor de uitoefening van de bevoegdheden.

Het samenwerkingsakkoord was tot stand gekomen na acties van Franstalige leerkrachten voor de herwaardering van het onderwijs. Omdat de Franse Gemeenschap daar onvoldoende geld voor had, werd een beroep gedaan op het Waalse Gewest.

De bijzondere wet van 8 augustus 1988 maakt die samenwerking mogelijk (artikelen 9 en 92bis).

B. Sabena op zoek naar geld en een partner

De financiële toestand en de toekomst van de Belgische luchtvaartmaatschappij Sabena gaven aanleiding tot communautaire spanningen.

Sabena had in 1989 een exploitatieverlies van 1,3 miljard frank geleden, dat in 1990 verder was opgelopen tot 7,2 miljard frank.

De maatschappij zocht sinds de tweede helft van de jaren tachtig toenadering tot buitenlandse maatschappijen, om beter te kunnen concurreren en om haar structurele problemen (weinig kapitaal, beperkte vloot, kleine thuismarkt) te verhelpen.

Onderhandelingen met de Scandinavische luchtvaartmaatschappij SAS leverden, na een jaar onderhandelingen, in 1987 geen resultaten op. Een jaar later stelde PS-voorzitter Guy Spitaels zijn veto tegen een samenwerking met het Nederlandse KLM, officieel om ook andere mogelijkheden te onderzoeken, in feite omdat het belang van het Nederlands in de Belgische maatschappij dreigde toe te nemen.

In 1989 sloot Sabena een samenwerkingsakkoord met British Airways (BA) en KLM, die elk 2 miljard frank zouden investeren in Sabena World Airlines (SWA), de nieuw opgerichte luchtvaartdochter van Sabena.

Op 9 november 1990 werd Pierre Godfroid aangesteld om per 1 januari de zieke Carlos Van Rafelghem op te volgen als voorzitter van Sabena (Van Rafelghem overleed op 22 juni 1991).

Godfroid kreeg van minister Dehaene van Verkeerswezen de opdracht tegen begin 1991 een toekomstplan voor Sabena op te stellen. Centraal daarin moest een herkapitalisatie staan. Godfroid moest er rekening mee houden, dat de Belgische staat ten minste een blokkeringsminderheid van 26 procent wilde behouden en dat de helft van het kapitaal in Belgische handen moest zijn. Sabena had op dat ogenblik een kapitaal van 9 miljard frank, waarvan 54 procent in handen was van de Staat.

Op 31 december 1990 beslisten Sabena, British Airways en KLM na onderling overleg het samenwerkingsakkoord dat ze eind 1989 sloten, op te zeggen "naar aanleiding van praktische moeilijkheden die ze hadden om de oorspronkelijke doelstellingen te realiseren". Het akkoord kon zonder financiële vergoedingen tot eind 1990 worden opgezegd.

Sabena nam de aandelen, die BA en KLM in Sabena World Airlines hadden, over en zou de geïnvesteerde bedragen terugbetalen (in februari 1992 stapten BA en KLM naar de rechter omdat het geld nog niet was terugbetaald). Beide maatschappijen zeiden geïnteresseerd te blijven in samenwerking met Sabena, maar zij wilden eerst duidelijkheid over de toekomst van de Belgische maatschappij.

Volgens een woordvoerder van BA was de verslechterende financiële situatie van Sabena de hoofdoorzaak van de beslissing de samenwerking op te zeggen.

SWA, dat onder Van Rafelghem van Sabena was afgesplitst, werd per 1 februari 1991 opnieuw in de moedermaatschappij geïntegreerd.

De regering gaf op 19 februari, tijdens de begrotingscontrole, haar principiële goedkeuring aan het plan-Godfroid voor de herstructurering en herkapitalisering van Sabena. De overheid bracht 10 miljard frank in, zag af van de terugvordering van voorschotten voor een bedrag van 16 miljard frank en zegde nog eens 9 miljard frank toe wanneer Sabena een akkoord zou sluiten met een industriële partner.

Het plan bevatte voorts de afvloeiing van 2.200 personeelsleden en de beperking van intercontinentale vluchten.

De Europese Commissie stemde op 24 juli in met de toekenning van 35 miljard frank overheidssteun in het kader van het herstructureringsprogramma. Zij zei wel dat het de laatste keer was dat de Belgische Staat met geld over de brug mocht komen.

Op 30 juli keurden de aandeelhouders van Sabena op een bijzondere algemene vergadering de verhoging van het kapitaal tot 43,4 miljard frank goed, via de omzetting van de 16,2 miljard frank schuld aan de overheid in kapitaal, de inbreng van reserves (8,2 miljard) en de inbreng van vers overheidsgeld (10 miljard). De afschrijving van het gecumuleerde verlies van 42,2 miljard frank, herleidde het kapitaal tot 1,139 miljard.

Als mogelijke industriële partner werden in die periode British Airways en Air France genoemd.

Op 17 september meldde de BRTN-radio, dat een akkoord tussen Sabena en Air France zo goed als rond was. Het bericht, dat niet bevestigd werd, lokte een

felle reactie uit van VU-voorzitter Jaak Gabriëls. Hij zei dat een samenwerking van Sabena met Air France om zowel politieke als economische redenen onaanvaardbaar was. Gabriëls zei dat een "francofone lobby" binnen Sabena, met de steun van Waalse politieke krachten, elke samenwerking met een andere maatschappij tegenwerkte. Hij verwees naar het veto van PS-voorzitter Spitaels tegen een samentegaan met KLM. De VU-voorzitter wees er voorts op, dat Air France zelf verlieslatend was en onlangs staatssteun kreeg. Dat Air France voor zijn kapitaalsinbreng in Sabena een beroep zou doen op de Belgische financiële Groep Brussel Lambert, noemde de VU in strijd met de regeringsrichtlijn, die aanstuurde op een eigen kapitaalsinbreng door de industriële partner.

's Anderendaags zei Sabena-voorzitter Godfroid dat "een van beide opties, namelijk samenwerking met Air France of met British Airways, op het punt staat tot een goed resultaat te komen", maar hij weigerde te zeggen om welke van de twee maatschappijen het ging. Hij weerlegde de kritiek van de VU op een mogelijk akkoord met Air France. Impliciet verwijzend naar het veto van Spitaels, zei Godfroid dat "het niet is omdat vroeger een fout gemaakt is, dat die nu moet worden herhaald", en dat "voor één keer het economisch belang moet primeren".

Op 25 september schreef de Franse krant *La Tribune* dat een akkoord tussen Sabena en Air France rond was, maar ook dat bericht werd niet bevestigd.

De mogelijke samenwerking tussen Sabena en Air France was een van de elementen in de communautaire radicalisering na de crisis rond de wapenuitvoer van eind september, begin oktober.

Op 9 oktober kondigde minister Dehaene van Verkeerswezen aan, dat de ontslagnemende regering-Martens IX geen beslissing meer zou nemen over een samenwerkingsakkoord tussen de twee luchtvaartmaatschappijen. Hij zegde wel een overbruggingskrediet toe indien Sabena door dat uitstel in de financiële problemen zou komen.

De raad van bestuur van Sabena bevestigde op 11 oktober zijn voorkeur voor een samenwerking met Air France. Hoewel daarover geen officiële mededeling werd gedaan, is kort daarop een principiële akkoord gesloten tussen de twee maatschappijen.

Aan *De Standaard* (17 oktober) zei VU-voorzitter Gabriëls dat de vice-premiers Dehaene en Schiltz zich in februari, tijdens de begrotingscontrole, uitspraken voor een begeleid faillissement van Sabena, waarna de maatschappij met een nieuwe lei zou kunnen beginnen, met één of meer buitenlandse partners. Via premier Martens zou het Paleis duidelijk gemaakt hebben, dat een faillissement schade zou berokkenen aan het prestige van het land. Volgens Gabriëls is in die omstandigheden het reddingsplan tot stand gekomen, dat het pad effende voor een overname van Sabena door Air France.

Jean-Luc Dehaene ontkende 's anderendaags de beweringen van Gabriëls. Schiltz zei dat er in het kernkabinet wel degelijk over een eventueel faillissement van Sabena was gesproken, en dat "mensen de vraag hebben opgeworpen of het prestige van ons land het verlies van een nationale luchtvaartmaatschappij kon verdragen".

Op 29 november, vijf dagen na de vervroegde parlementsverkiezingen, kende de ontslagnemende regering-Martens IX een tijdelijk overbruggingskrediet van 3 miljard frank toe aan Sabena, in de vorm van een lening door de staatsholding Belfin. De regering zei de goedkeuring van een samenwerkingsakkoord en de daaraan verbonden inbreng van 9 miljard frank niet als een lopende zaak te be-

schouwen en daar bijgevolg geen beslissing over te zullen nemen. Omdat Sabena echter dringend geld nodig had, kende het kabinet een overbruggingskrediet toe.

C. Het asielbeleid

Op een bijeenkomst van gemeentemantatarissen van zijn partij, op 8 september in Mol, viel minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback (SP) scherp uit naar het zgn. spreidingsbeleid, dit is de verdeling van asielzoekers over de verschillende gemeenten van het land.

Om het hoofd te kunnen bieden aan de grote toestroming van kandidaat-politieke-vluchtelingen (2.700 in 1980, 5.300 in 1985, 13.000 in 1990) en om te vermijden dat deze zich in enkele grote steden zouden vestigen, had de rooms-blauwe regering-Martens V eind 1986 een spreidingsplan goedgekeurd. Het bepaalde dat alle gemeenten met meer dan 10.000 inwoners onderdak moesten geven aan asielzoekers, in een verhouding van één per duizend inwoners. Het spreidingsbeleid werd door de regering-Martens VIII bevestigd en, op vrijwillige basis, uitgebreid tot alle gemeenten. In september 1991 hadden 432 van de 589 OCMW's 13.820 asielzoekers opgenomen. Andere asielzoekers verbleven in het Klein Kasteeltje in Brussel en in opvangcentra van het Rode Kruis; 19.000 wachtten op de afhandeling van hun dossier.

Tobback noemde dat spreidingsbeleid "nefast". Hij zei dat met de spreiding van de politieke vluchtelingen ook xenofobie en racisme worden verspreid. "Je kon toch zo zien dat de operatie in Lint onzin is, zoals het hele spreidingsbeleid", zei Tobback. Hij verwees daarmee naar de beslissing van de gemeente Lint, die op 29 juli had geweigerd een 150-tal politieke vluchtelingen in te schrijven, die onderdak zouden krijgen in een voormalig klooster dat door het Rode Kruis tot asielcentrum zou worden uitgebouwd. De zaak kreeg heel wat weerklank door een rechtstreekse tv-uitzending van het BRTN-programma *Panorama* vanuit de gemeente. Tijdens de uitzending kwamen voor- en tegenstanders aan het woord; betogende aanhangers van het Vlaams Blok stuurden het slot van de uitzending in de war.

De uitspraak van Tobback veroorzaakte opschudding, niet alleen omdat de minister het regeringsbeleid aanviel, maar ook omdat hij daarmee het asielbeleid en het migrantenbeleid in de pre-electorale campagne bracht. Het migrantenbeleid heeft weliswaar geen uitstaans met asielbeleid, maar het bleek dat de publieke opinie niet altijd dat onderscheid kan maken.

Staatssecretaris Miet Smet van Maatschappelijke Emancipatie, die belast was met het asielbeleid, noemde het spreidingsbeleid wel geslaagd en zei dat er, op de hevige reactie in Lint na, weinig moeilijkheden waren geweest.

Eerste-minister Wilfried Martens floot op 9 september Tobback terug. In een mededeling wees hij een polemiek over het vluchtelingenbeleid af en beklemtoonde hij dat over dat beleid steeds voorafgaandelijk werd gesproken en dat er door de regering was over beslist.

Martens wees erop, dat de wet van 18 juli 1991, die op 1 oktober van kracht werd, de asielregeling ingrijpend had gewijzigd, zodat voortaan snel een onderscheid zou kunnen worden gemaakt tussen politieke en economische vluchtelingen, en de erkenningsprocedure zodoende vlugger zou kunnen worden afgesloten.

SP-voorzitter Frank Vandenbroucke trad het standpunt van Tobback bij. Hij zei dat het standpunt dat Tobback vertolkte "weloverwogen" was en tot stand kwam "na grondige discussies binnen de partijtop". Asielzoekers uit bij voorbeeld Cen-

traal- en Oost-Europa moeten aan de grens worden tegengehouden en de illegalen moeten worden buitengezet, zei Vandenbroucke, die een duidelijk onderscheid maakte tussen politieke vluchtelingen en migranten.

Het Vlaams Blok zag in Tobback een "objectieve bondgenoot". Tobback kreeg ook steun van de Volksunie.

Door de rel over de wapenleveringen die half september uitbrak, viel de discussie over het asielbeleid stil en bleef het thema haast volledig uit de verkiezingscampagne.

D. De "club van Poupehan"

Op 14 maart overleed Jef Houthuys, die van 1968 tot 1987 voorzitter van de christelijke vakbond ACV was geweest. Een week later publiceerde het weekblad *Knack* (20 maart) het interview dat Hugo De Ridder met Houthuys had, drie weken voor diens overlijden, in het kader van een boek over Wilfried Martens.

Houthuys vertelde aan De Ridder hoe hij en zijn vrienden Martens, Fons Verplaetse (die toen kabinetschef van Martens was) en Hubert Detremmerie (de voorzitter van de BAC, de spaarbank van de christelijke arbeidersbeweging ACW) België in 1982 "uit de moeilijkheden haalden".

Volgens Houthuys kwamen de vier "telkens als er belangrijke maatregelen op til waren" bijeen in het Semois-dorpje Poupehan. "In dat godzalig dorp is het hele herstel begeleid, bediscussieerd en bijgestuurd", zei Houthuys.

De gewezen ACV-voorzitter zei dat de rooms-blauwe regering-Martens VI in 1987 viel door het verzet tegen de aanpak van vice-premier Guy Verhofstadt (PVV). De PSC heeft zich toen harder opgesteld in de Happart-kwestie omdat "dat stukske pretentie" van het herstelbeleid een liberale overwinning wilde maken.

Houthuys zei nog dat het de drie overige leden van de Poupehan-groep waren, die Wilfried Martens er begin 1988 van overtuigden opnieuw eerste-minister te worden.

De verklaringen van Houthuys verwekten een kortstondige deining in het politieke milieu en in de pers.

Fellere beroering ontstond er na de voorstelling van het boek van De Ridder, *Ontrent Wilfried Martens*, op 11 september, rond de "onthullingen" over de devaluatie van de Belgische frank op 21 februari 1982.

In het boek schrijft De Ridder dat die devaluatie was voorbereid door een beperkte groep rond premier Martens, zonder dat de toenmalige liberale minister van Financiën, Willy De Clercq, daarvan op de hoogte was. Van de groep maakte opnieuw BAC-voorzitter Hubert Detremmerie deel uit.

De onthullingen lokten scherpe reacties uit. *Le Soir* had het over een staatsgreep van het ACW. Willy De Clercq noemde het verbazend dat een "klein clubje" over een devaluatie kan beslissen. De PVV zei geschokt te zijn en kondigde interpellaties aan.

Aan de BRTN-radio zei Detremmerie op 13 september dat hij niemand op de BAC vooraf inlichtte over de op stapel staande devaluatie. Hij ontkende persoonlijk gebruik te hebben gemaakt van voorkennis en vroeg dat de Bankcommissie een onderzoek zou openen.

In de BRTN-uitzending *De zevende dag* van 15 september zei De Ridder bereid te zijn de opnamen van zijn vraaggesprekken over de devaluatie te laten beluisteren door een onafhankelijk magistraat of een vertrouwensman.

Detremmerie zei dat de groep de devaluatie niet voorbereidde, maar een denktank was die scenario's ontwierp. "Het is toch normaal dat een minister consulteert alvorens hij een belangrijke beslissing neemt", zei hij. Hij zei dat het evident was dat een bankier op de hoogte was van de op til zijnde devaluatiebeslissing, maar dat hij geen details kende, geen voorkennis had en er dus in geen geval misbruik van maakte.

Premier Martens zei dat de devaluatie uitsluitend door de regering was voorbereid en dat zij daar alleen had over beslist. "De liberalen kenden de volledige operatie waarover tot in de details met hen was onderhandeld", zei Martens.

De Bankcommissie kwam eind september, na een intern onderzoek, tot het besluit dat er geen aanwijzingen waren om aan te nemen dat de BAC voordeel zou hebben gehaald uit transacties ten tijde van de devaluatie van de frank. Zij zag dan ook geen reden voor verder onderzoek.

Die mededeling maakte een einde aan de opschudding rond de "onthullingen" over de "club van Poupehan".

V. De val van de regering-Martens VIII

A. *Het dispuut over de wapenexport*

De regering-Martens VIII kwam eind september 1991 ten val over een meningsverschil over de Belgische wapenexport naar het Nabije Oosten, dat ontaardde in een hoogoplopende communautaire ruzie.

Van bij het aantreden van de regering had de Volksunie aangedrongen op een strengere reglementering van de wapenhandel. Ze had in het regeerakkoord een toezegging gekregen dat daarover een nieuwe wet zou goedgekeurd worden. Het duurde nochtans tot in de zomer van 1991 alvorens die wet er kwam (wet van 5 augustus 1991 betreffende de in-, uit- en doorvoer van wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik dienstig materieel en daaraan verbonden technologie). De SP steunde de VU in dit dossier.

De verre aanleiding voor de regeringscrisis was een incident tijdens de Rwanda-crisis in oktober 1990. De PS-ministers weigerden toen een voorstel van minister van Buitenlandse Zaken Eyskens te aanvaarden om versneld een al toegezegde bestelling van wapens van FN aan het wankelende regime van president Habyarimana in Rwanda te leveren, onder het motto dat men geen wapens mag leveren aan regeringen in crisisregio's. Van dan af werd elk dossier van wapenexport, dat normaal in een interkabinettenwerkgroep werd afgehandeld, voorgelegd aan het ministerieel comité voor Buitenlandse Betrekkingen.

Dat gebeurde ook op 24 mei 1991, een kleine drie maanden na het einde van de Golf-oorlog. Minister van Buitenlandse Handel Robert Urbain stelde daar voor een exportlicentie toe te kennen aan een bestelling van 2,3 miljard frank aan wapens voor Saoedi-Arabië, Oman en de Verenigde Arabische Emiraten en de Delcredere-waarborg (verzekering tegen het exportrisico) te verlenen aan de vraag van FN om voor 7,3 miljard frank wapens te leveren aan Saoedi-Arabië.

Naar later vernomen werd maakte minister van Buitenlandse Zaken Eyskens wel wat problemen, door te verwijzen naar de beslissing die in de Rwanda-crisis werd

genomen. Ook vice-premier Schiltz liet wat verzet blijken. Maar uiteindelijk legden beiden zich neer bij de wil van de meerderheid in het kernkabinet.

De regering was niet van plan de goedkeuring officieel bekend te maken, maar het nieuws verscheen in *De Financieel-Economische Tijd* van 25 mei. Het duurde totdat Manu Ruys op 2 juni, in zijn wekelijkse column in *De Standaard*, de beslissing scherp aanviel, vooraleer de draagwijdte ervan ten volle doordrong. Daarop begon het protesten te regenen van diverse Vlaamse vredesgroepen. Daar pikte eerst SP-voorzitter Frank Vandenbroucke op in, die op 7 juni van een "enorme stommiteit" gewaagde. De secretaris van het ACW, Luc Delanghe, had het de dag nadien over "een onbegrijpelijke regeringsbeslissing".

VU-voorzitter Jaak Gabriëls kondigde op 17 juni aan dat zijn Kamerfractie een resolutie zou indienen tegen de regeringsbeslissing. Een week later maakte hij in een interview met *De Standaard* duidelijk dat hij hiervoor een regeringscrisis veil had en dat hij ook amendementen wenste op het wetsontwerp op de wapenhandel, dat op dat ogenblik in de Senaat besproken werd.

Vandenbroucke sloot zich op 24 juni bij het standpunt van Gabriëls aan, maar hij nuanceerde het ook: hij achtte het niet meer mogelijk de export van de wapens die al een vergunning hadden gekregen (2,3 miljard frank) terug te schroeven. CVP-voorzitter Herman Van Rompuy zei op 25 juni dat de levering "getoetst moet worden aan de criteria van de nieuwe wapenhandelwet".

De VU-Kamerfractie liet op 26 juni de behandeling van haar resolutie met een week uitstellen om een compromis mogelijk te maken. Op 2 juli bereikten de vijf meerderheidspartijen inderdaad een akkoord.

De regering diende amendementen in om de criteria voor exportverbod van de wet op de wapenhandel te verstrengen: aan de lijst werden landen toegevoegd die aan zware interne spanningen blootstaan, in een burgeroorlog verwickeld zijn of meewerken aan terreurdaden of drughandel. In het parlement werd een resolutie ingediend om de regering ertoe aan te zetten te handelen volgens de nieuwe wet. De regeringsbeslissing van 24 mei werd bevestigd. Daarmee was het dispuut over de wapenexport bijgelegd, zij het - zoals later bleek - maar voorlopig.

B. De VU stap uit de regering

Op 6 september vergaderde het kernkabinet een eerste maal na de zomervakantie. Op de dagorde stond de goedkeuring van een reeks contracten waardoor de RTT voor 35 miljard frank bestellingen kon plaatsnemen. Vice-premier Philippe Moureaux (PS) maakte die goedkeuring echter afhankelijk van de hernieuwing van een uitvoervergunning voor de levering 1,4 miljard frank granaten door het Amerikaans-Saoedisch bedrijf Mecar in Charleroi aan Saoedi-Arabië. Mecar had in januari een eerste maal een (zesmaandelijks hernieuwbare) exportlicentie gekregen.

Ditmaal tekenden de vice-premiers Schiltz (VU) en Claes (SP) verzet aan. Ze wensten eerst hun partij te raadplegen. Het conflict kwam twee vergaderingen later naar buiten, toen minister van PTT Marcel Colla (SP) op 13 september ermee dreigde het RTT-contract met de betrokken bedrijven te ondertekenen, iets wat technisch voor een deel van de contracten mogelijk was.

Drie dagen later zei SP-voorzitter Vandenbroucke na een vergadering van het partijbureau dat hij "niet van plan was ook maar een symbolische toegeving te doen" in de wapenkwestie. VU-voorzitter Gabriëls sprak in dezelfde zin.

Op dinsdag 17 september gaf vice-premier Moureaux een mededeling uit waarin hij verkondigde dat hij niet wou laten raken aan "de vitale belangen van Wallonië". Diezelfde avond ontbood premier Martens de voorzitters Gabriëls en Vandenbroucke, maar dat leverde geen resultaat op.

Ook de bijeenkomst van het kernkabinet van 18 september deblokkeerde de toestand niet. Wel begon minister Colla zijn dreigement af te zwakken.

Op donderdagavond 19 september keerde PS-voorzitter Guy Spitaels terug in het land na een rondreis door het Nabije Oosten. De Waalse gewestregering gaf de dag nadien een verklaring uit waarin ze stelde "dat het onaanvaardbaar is dat één gemeenschap van dit land het faillissement van Waalse bedrijven veroorzaakt". Ook Mecer gaf, samen met andere bedrijven die wapenbestellingen op stapel hadden (FN, Cockerill Mechanical Industries), een verklaring uit waarin stond dat de toekenning van vergunningen dringend was, omdat de bedrijven anders in financiële moeilijkheden zouden komen.

Vergaderingen van het kernkabinet en de ministerraad op 20 september leverden geen resultaat op. Inmiddels bleken diverse suggesties om een oplossing te vinden - de bestellingen laten opkopen door een nationaal fonds of door het leger - onhaalbaar. Vice-premier Schiltz sprak zich op 21 september voorzichtig uit voor de oprichting van een dergelijk "nationaal fonds", maar VU-voorzitter Gabriëls verwierp de idee. Gabriëls wees op 23 september ook het idee van PS-voorzitter Spitaels af, "een tijdelijke federalisering van de wapenlicenties" door te voeren.

Op 23 september vond de SP-Kamerfractiedag plaats, die een dag later gevolgd werd door een vergadering van het partijbureau. Voorzitter Vandenbroucke stuitte daar op de afkeuring van zijn aanpak van de crisistoestand. Vice-premier Claes pleitte er voor het feitelijke bondgenootschap met de VU in de wapenexport-kwestie op te geven. Hij vond daarvoor steun bij minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback, die overigens gedurende heel de crisisperiode opvallend stilzwijgend was. Alleen Norbert De Batselier, de SP-vice-premier in de Vlaamse regering, kon begrip opbrengen voor Vandenbrouckes aanpak.

Van dat ogenblik af liet Vandenbroucke zijn principieel verzet varen. Hij kondigde op dinsdagnamiddag 24 september aan dat hij zich niet kantte "tegen economische oplossingen voor een beperkt economisch probleem".

De volgende dag zei PS-voorzitter Spitaels aan betogende FN-arbeiders voor het partijhoofdkwartier, dat hij een (nationaal gefinancierde) stockering van de wapens verwierp. PSC-voorzitter Gérard Deprez zei dat "Wallonië in staat van wettige zelfverdediging" was. Beide voorzitters besloten nog dezelfde dag, samen met de co-voorzitter van de PRL, Daniël Ducarme, dat de Waalse Gewestraad vervroegd uit vakantie zou worden bijeengeroepen.

Nog op woensdag 25 september sprak het bedrijfsleven zich voor de wapenleveringen en voor het behoud van de betrokken bedrijven uit: eerst Gevaert-voorzitter André Leysen, daarna de werkgeversorganisatie VBO en Fabrimetal. PVV-voorzitter Guy Verhofstadt maakte duidelijk dat hij dat standpunt deelde.

Inmiddels had de regeringstop op 23 en 24 september haast permanent vergaderd over de crisis die in Zaïre was uitgebroken door een munitiecrisis in het leger. Pas op woensdagnamiddag 25 september werd de kwestie van de wapenexport opnieuw aangesneden. Opmerkelijk was dat vice-premier Jean-Luc Dehaene (CVP), die tot dan een afwachtende houding had ingenomen, actief een bemiddelende rol ging spelen.

Dehaene polste al op maandag en dinsdag zijn collega's over een idee dat hij samen met CVP-voorzitter Van Rompuy had uitgewerkt en dat er in bestond de bevoegdheid over de toekenning van exportvergunningen op zeer korte termijn over te dragen aan de gewesten. Toen vice-premier Claes zich op 25 september bij het idee aansloot werd besloten in die richting verder te werken.

Op vrijdagvoormiddag 27 september ging het kernkabinet een eerste maal uiteen nadat een voorstel was opgesteld met twee fasen van besluitvorming: nog vóór 10 oktober zou de bijzondere bevoegdheidswet van 1980/88 herzien worden om de toekenning van uitvoervergunningen te federaliseren. Daarna zou de rest van het hervormingspakket over de staatshervorming - zoals dat op het begrotingsconclaaf was overeengekomen - worden goedgekeurd, met ook het internationaal verdragsrecht, met de vorming van aparte ministercomités voor het beleid van de niet-gouvernementele organisaties voor ontwikkelingssamenwerking in afwachting van een echte federalisering van de ontwikkelingshulp, en met de mogelijkheid om de federalisering van buitenlandse handel en landbouw te bespreken.

De uitwerking van dit compromis, waarin zowel de Walen als de VU wat konden vinden, bleek echter bij vice-premier Melchior Wathelet (PSC) unitaristische reacties op te roepen. Daardoor groeide ook de vrees bij PS en VU dat het geheel mischien moeilijk te verwezenlijken zou zijn. Zonder de steun van de PSC beschikte de regering niet over de tweederde meerderheid in het parlement die nodig was om de voorstellen uit te voeren.

Vice-premier Schiltz trok met die voorstellen in de vroege namiddag naar het VU-partijbestuur, waar men bijkomende waarborgen vroeg. Daarop kwamen de vice-premiers Dehaene, Claes en Schiltz met hun partijvoorzitters bijeen op het kabinet van Verkeerswezen. Vooral Dehaene en Van Rompuy probeerden de VU'ers extra waarborgen te geven: in de wet op de federalisering van de exportlicenties zou een artikel worden opgenomen dat de wet opheft als tegen 31 december 1991 het verdragsrecht voor de gewesten niet gerealiseerd zou zijn; de regering zou onmiddellijk in conclaaf gaan om de verdere staatshervorming uit te werken.

VU-voorzitter Gabriëls had moeite met het voorstel en vooral met de manier waarop Dehaene hem en zijn partij over de brug probeerden te halen. Beide VU-topmannen brachten 's avonds verslag uit aan hun partijbestuur, waar vastgesteld werd dat de breuk waarschijnlijk niet te lijmen zou zijn.

Tussendoor had vice-premier Schiltz zijn collega Moureaux nogmaals gepolst over een nieuw compromisvoorstel: onmiddellijk in conclaaf gaan voor een gesprek over de hele staatshervorming, inbegrepen de federalisering van de uitvoervergunningen; tot zolang zouden de wapenbestellingen gefinancierd worden door een nationale instelling. Moureaux verwierp het voorstel.

Op zaterdag 28 september ging Schiltz nog een stap verder: hij deed hetzelfde voorstel, maar voegde er ook een akkoord over het Mecar-dossier aan toe. Opnieuw bleek daarover geen compromis mogelijk te zijn.

Om 17 u. kwam het kernkabinet opnieuw bijeen, ditmaal om de breuk vast te stellen. Zeker de VU zou de regering verlaten.

C. Het kortstondige kabinet-Martens IX

Zaterdagavond 28 september pleegden de partijvoorzitters van socialisten en christendemocraten overleg om uit te maken hoe het verder moest met de staatshervorming en de wapenexport. Vice-premier Claes en PS-voorzitter Spitaels kwa-

men daarbij overeen terug te vallen op het ideetje dat Spitaels in het begin van de week had gelanceerd : naar analogie met de voorlopige gewestvorming van 1974 en met de afhandeling van het staaldossier in 1983 zouden bij koninklijk besluit in de nationale regering gewestelijke ministercomités worden opgericht met de toekenning van exportvergunningen als enige bevoegdheid. 's Anderendaags vroeg bevestigde het SP-partijbureau die keuze.

Om 11 u. kwam de ministerraad bijeen. Premier Martens legde daar het voorstel over de wapenexport voor. De VU-ministers Geens en Schiltz stemden tegen, wat betekende dat zij uit de regering stapten. Daarop werd van hen afscheid genomen. Premier Martens vertrok meteen naar de koning om het ontslag van de twee ministers te laten ondertekenen en, teneinde de grondwettelijk voorgeschreven pariteit te herstellen, twee opvolgers aan te duiden : staatssecretaris van Financiën Wivina Demeester (CVP) werd minister van Begroting en Wetenschapsbeleid in de plaats van Hugo Schiltz ; staatssecretaris van Wetenschapsbeleid Erik Derycke (SP) werd de nieuwe minister van Ontwikkelingssamenwerking, in opvolging van André Geens. Door het vertrek van de VU, beschikte de regering niet langer over een tweederde meerderheid in het parlement.

De herschikte ministerraad kwam op zondag 29 september om 15 u. voor het eerst bijeen. Daar werden de koninklijke besluiten over de exportcomités goedgekeurd, waardoor er drie ministercomités werden opgericht, telkens één voor Wallonië, Vlaanderen en Brussel. Ook werd een wetsontwerp aanvaard dat de bijzondere bevoegdheidswet van 1980/88 zou wijzigen om de toekenning van uitvoervergunningen aan de gewesten over te dragen.

Meteen daarna deed zich een incident voor, toen premier Martens vernam dat minister van Buitenlandse Handel Robert Urbain via het persbureau Belga tegen 16 u. de pers had bijeengeroepen om de ondertekening van de eerste exportvergunningen door het nieuwe Waalse gewestcomité op zijn kabinet bij te wonen. Martens maakte zich boos op Urbain en herinnerde er hem aan, dat de kb's nog ondertekend moesten worden door de koning.

In die gespannen sfeer nam de ministerraad een korte tekst aan over de verdere uitvoering van het regeerprogramma. Daarin sloop ook een zinnetje waarin stond dat, als men voor de staats hervorming geen tweederde meerderheid meer zou vinden, men "alternatieve reglementaire wegen" zou zoeken. Later zagen de Frans-taligen hier een impliciete instemming van de Vlamingen in, om het volledige kijk- en luistergeld per koninklijk besluit naar de gemeenschappen over te hevelen.

De vergadering van de ministerraad eindigde iets vóór 17 u. Op de tv-journaals van de Vlaamse zenders BRTN en VTM gaven de beelden echter allesbehalve een indruk van herstelde vrede. Beide omroepen lieten vice-premier Moureaux zien die 's ochtends, vóór de vergadering van de ministerraad tijdens dewelke de VU-ministers opstapten, aan journalisten verklaarde dat als de wapenhandelsvergunningen die avond niet in orde waren, de Walen in de voor 's anderendaags aangekondigde bijeenkomst van de Waalse Gewestraad het lot in eigen handen zouden nemen. Moureaux was op dat moment vermoedelijk nog niet op de hoogte van het compromis tussen Claes en Spitaels.

De twee zenders brachten ook verslag uit van de bijeenkomst van het Waals gewestcomité voor uitvoervergunningen, dat om 18 u. voor de camera's de licenties ondertekende voor de wapenbestellingen aan het Nabije Oosten. Daarop volgden verklaringen van PS-voorzitter Guy Spitaels, die van een overwinning voor Wallonië gewaagde.

Zowel BRTN als VTM hadden bovendien een gesprek met grondwetspecialist professor Robert Senelle, die in heftige bewoordingen de pas opgerichte gewestelijke ministercomités veroordeelde als "ongrondwettelijk" en "een nederlaag voor Vlaanderen".

Al die beelden lokten in Vlaanderen een golf van verontwaardiging uit die spoedig voor een nieuwe crisis zou zorgen. Op de bijeenkomst van het CVP-partijbureau van maandagmorgen 30 september werd bittere kritiek geuit aan het adres van vice-premier Moureaux en PS-voorzitter Spitaels. Toch verklaarde voorzitter Van Rompuy achteraf op een persconferentie nog dat "de nederlaag van VU en SP geen Vlaamse nederlaag is en aan Vlaanderen geen frank kost".

Zowel Van Rompuy als zijn PSC-kollega Deprez maakten duidelijk dat er niets meer zou in huis komen van de toekenning van internationale bevoegdheden aan de gewesten.

De Waalse Gewestraad nam op 30 september een resolutie aan, waarin zwaar werd uitgehaald naar de staatssecretaris van Landbouw, Paul De Keersmaeker, "die de Vlaamse landbouw bevoordeelt" en waarin de regionalisering van de landbouw werd geëist. In afwachting werd aan de federale regering gevraagd een urgentieplan voor de Waalse landbouw te aanvaarden, te financieren en uit te voeren. Er werd verwezen naar de crisis in de Waalse landbouw wegens de stijgende invoer van goedkoop vlees uit voormalige Oostblok-landen.

Op dinsdag 1 oktober verklaarde vice-premier Moureaux in *De Morgen* dat hij genoodzaakt was een "institutionele atoombom" te gebruiken omdat de Vlamingen de Walen met de rug tegen de muur drukten.

De afwikkeling van de regeringscrisis lokte inmiddels afkeurende reacties uit van de Vlaamse strijdverenigingen (IJzerbedevaartcomité, Davidsfonds) en veroorzaakte een communautaire stroomversnelling.

In een interview met *De Standaard* (2 oktober) reageerde CVP-vice-premier Dehaene op de resolutie van de Waalse Gewestraad. "Als men verder bevoegdheden wil overdragen op basis van een spijskaart die Wallonië opstelt, mag men er zeker van zijn dat ook de federalisering van de ziekteverzekering op de agenda komt", zei hij. Hij zei ook dat bij de PS "pyromanen aan het werk zijn geweest".

De Volksunie en de PVV hadden daags voordien al gevraagd dat de Vlaamse Raad zou bijeenkomen om de federalisering van de sociale zekerheid te bespreken. SP-voorzitter Vandenbroucke noemde de kwestie "bespreekbaar".

Op 2 oktober stelde voorzitter Louis Vanvelthoven voor, de Vlaamse Raad in spoedvergadering bijeen te roepen "om te praten over de vraag in welk land de Vlamingen verder wensen te leven". De fractieleiders volgden echter het voorstel niet en hielden zich aan de wettelijk voorgeschreven vergadering op de derde dinsdag van oktober, "om de Vlaamse regering de kans te geven een eensluidende tekst op te stellen". Een week later liet de Vlaamse regering echter weten geen verklaring af te leggen over de crisis in de nationale regering en over de communautaire betwistingen.

Intussen namen steeds meer partijen en organisaties standpunten in over de splitsing van de sociale zekerheid. De Franstalige partijen, de socialistische vakbond en het socialistische ziekenfonds kantten zich tegen een mogelijke splitsing. CVP-voorzitter Herman Van Rompuy zei op 4 oktober dat het dossier van de federalisering van de gezondheidszorg rijp is. "Precies daar treffen we de grootste niet-objectief verklaarbare verschillen aan tussen Vlaanderen en het Franstalige landsgedeelte", zei Van Rompuy. Op het SP-verkiezingscongres van 27 oktober zou

Kamerlid Jef Sleeckx, die bekend stond als een "unitarist", zeggen dat de tijd van de blinde solidariteit voorbij is en dat ook voor hem de federalisering van de sociale zekerheid bespreekbaar geworden was.

Een studie van Michel Dethée in het boek *Sociale zekerheid en federalisme*, dat in maart was verschenen, had aangetoond dat er in 1989 zo'n 100 miljard frank geld uit het SZ-stelsel van de werknemers van Vlaanderen naar Wallonië stroomde.

De VU trok uit de politieke gebeurtenissen de conclusie, dat men naar confederale oplossingen voor de Belgische staatsstructuur moest zoeken.

Volgens een Dimarso-peiling in opdracht van de krant *De Morgen* (11 oktober) was 33,3% van de ondervraagde Vlamingen voorstander van een onafhankelijke Vlaamse staat en 23,6% van een verder doorgedreven federalisme.

Intussen had premier Martens op 2 oktober in Kamer en Senaat een korte regeringsverklaring voorgelezen, waarin hij de grondwettelijkheid van de gewestelijke exportcomités verdedigde, maar vooral inging op de toestand in Zaire en de noodzaak om "de crisis snel af te wikkelen".

Geruchten, dat de Franstaligen niet van plan waren op de vergadering van de ministerraad van 4 oktober de RTT-contracten zonder meer goed te keuren, zorgden voor nieuwe onrust.

Nog op 2 oktober kwam de CVP-Kamerfractie bijeen. Daar werd kritiek op de aanpak van de regeringscrisis geuit. Uiteindelijk werd, met instemming van voorzitter Van Rompuy, besloten dat fractieleider Luc Dhoore de volgende dag zou aankondigen dat zijn partij een overheveling van het kijk- en luistergeld slechts zou aanvaarden in het kader van een herziening van de financieringswet zoals dat op het zomerconclaaf binnen de regering was afgesproken..

Toen Dhoore dat standpunt op 3 oktober voorlas in de Kamer, nam de zenuwachtigheid nog toe. De hele dag werd in het halfroond druk overlegd. De SP-fractie sloot zich in de loop van de avond bij het CVP-standpunt aan. Op vraag van PS-woordvoester Laurette Onkelinx bekrachtigde premier Martens de 's zondags voordien aanvaarde tekst. Hoewel ook Dhoore zijn standpunt bevestigde, kreeg de herschikte regering even vóór 23 uur toch het vertrouwen van de meerderheid.

Op vrijdag 4 oktober kwam de ministerraad om 10u.30 bijeen. Vice-premier Moureaux vroeg meteen dat het eerste agendapunt, de RTT-contracten, uitgesteld zou worden. Hij wou eerst laten acteren dat alle regeringsleden achter het regeerakkoord stonden. Daarop kwam het tot woordenwisselingen en schorsingen. Uiteindelijk gaven de vice-premiers Claes en Dehaene aan PTT-minister Colla de opdracht op eigen houtje uit te voeren en meteen een deel van de voor Vlaanderen voordelige RTT-contracten te ondertekenen.

Om 12u.45 kwam de ministerraad opnieuw bijeen en keerde Colla terug van zijn kabinet. Moureaux vroeg onmiddellijk dat er gepraat zou worden over het kb over de overheveling van het kijk- en luistergeld. De Vlaamse ministers weigerden dat. Er volgde een bijzonder heftige woordenwisseling. Moureaux ging als eerste buiten, om 13u.45. Om kwart over drie vertrok premier Martens naar het paleis om de koning het ontslag van zijn negende regering aan te bieden. De koning hield het ontslag in beraad.

D. De ontbinding van de Kamers

Premier Martens riep de ministerraad om 17u. opnieuw bijeen om te onderzoeken welke grondwetsartikelen door het volgende parlement herzien moesten worden.

In het weekeinde van 5 en 6 oktober raadpleegde de koning de vice-premiers. Op zondagavond 6 oktober weigerde hij het ontslag van het kabinet. Hij gaf het twee opdrachten mee : het opstellen van een lijst van de artikels van de grondwet die voor herziening in aanmerking komen en het nemen van dringende maatregelen om de goede werking van de staatsinstellingen te verzekeren.

Op 5 oktober meldde *Le Soir* dat het Waals gewestelijk ministercomité op 3 oktober in alle stilte exportvergunningen had toegekend voor de uitvoer van Waalse wapens en munitie ter waarde van ruim 10 miljard frank aan Saoedi-Arabië, Oman en Bahrein.

Na enkele vergaderingen raakte de aftredende regering het op 10 oktober eens over de wetten die nog vóór de ontbinding van Kamer en Senaat goedgekeurd moesten worden : de financieringswet, de wet op de voorlopige kredieten, de wet op het legercontingent, de goedkeuring van het verdrag van 1990 over de conventionele ontwapening in Europa en de lijst met grondwetsartikels die voor herziening vatbaar verklaard moesten worden. In die lijst vielen twee opvallende lacunes op : de artikelen 59bis en 107quater waarmee ook aan Franstalige zijde een fusie van gewest en gemeenschap mogelijk zou kunnen worden. Vooral de PS verzettede zich tegen de opname van die artikelen in de lijst.

Op 16 oktober nam de Vlaamse Raad bijna unaniem (122 van de 125 aanwezige Raadsleden, het Vlaams Blok onthield zich) een resolutie aan, waarin vijf "prioritaire doelstellingen" werden aanvaard voor toekomstige onderhandelingen met de Franstaligen : de afschaffing van de evenredige samenstelling van de Vlaamse regering en de beperking van het aantal ministers, de rechtstreekse verkiezing van de Vlaamse Raad in uiterlijk 1994, de duidelijker aflijning van de bevoegdheden tussen het regionale en het federale beleidsniveau, de splitsing van de provincie Brabant, een meer evenwichtige verdeling van het aantal Europese zetels over de twee gemeenschappen.

In de communautair verhitte sfeer leek even nog een probleem te zullen ontstaan rond Vlaamse interpellaties over de wapenleveringen door het Waals gewest-comité. Uiteindelijk zorgden de meerderheidspartijen in de Kamer ervoor dat die interpellaties de goedkeuring van de lijst met te herziene grondwetsartikels niet in de weg stonden : op 14 oktober werd weliswaar geïnterpelleerd, maar door niet de hoogdringendheid te vragen, zou de Kamer pas een week later over de moties moeten stemmen, wat door de voor de deur staande ontbinding niet meer mogelijk zou zijn.

De stemming over de herzieningsverklaring van de grondwet, eerst in de Senaat en nadien in de Kamer, leverde op 17 oktober geen problemen meer op. Met de publikatie van de verklaring in het *Staatsblad* van 18 oktober waren de Kamers van rechtswege ontbonden.

VI. De vervroegde parlementsverkiezingen en het formatieberaad

A. Een lange campagne

Met de publikatie van het ontbindingsbesluit van het parlement in een extra editie van het *Belgisch Staatsblad* van 18 oktober, begon officieel de campagne voor de vervroegde parlementsverkiezingen van 24 november.

In feite was de campagne voor de verkiezingen, die normaal op 19 januari 1992 hadden moeten plaatshebben, al in het voorjaar op gang gekomen.

De wet over de financiering van de politieke partijen van 4 juli 1989 beperkt de uitgaven voor verkiezingspropaganda tijdens de zes maanden vóór de verkiezingen. Aangezien de verkiezingen voorzien waren voor 19 januari 1992, betekende dit dat vanaf 19 juli 1991 de propaganda strikt gereguleerd was.

In het vooruitzicht van die vervalddag, voerden verschillende partijen in het voorjaar een affiche-campagne. Zo waren in Vlaanderen affiches te zien van de CVP ("Evenwicht is onze politiek"), de SP ("Voor alles wat je lief is") en de Volksunie ("Vlaanderen groeit").

Net vóór 19 juli werd de parlementaire commissie die toezicht houdt op de partijfinanciën het eens over een interpretatie van de wet van 4 juli 1989, die niet waterdicht bleek te zijn. Zo werd overeengekomen dat het begrip "20 m²" betrekking heeft op affiches met een werkelijke oppervlakte van 16 m² en dat een partij en haar kandidaten *samen* maar 500 dergelijke afficheborden mogen huren; de wet was daarover onduidelijk. Ook werd overeengekomen dat als partijen en kandidaten een "20 m²"-bord met elkaar of met commerciële reclame deelden, dat buiten de beperking viel.

Een tweede indicatie van de vroegtijdige campagne, was de aankondiging door premier Wilfried Martens dat hij kandidaat zou zijn op de Senaatslijst van de CVP in het tweetalige kiesarrondissement Brussel. Nadat daarover al enige tijd geruchten de ronde deden en Martens daar zelf over sprak op het CVP-congres van 20 april, kondigde hij zijn beslissing officieel aan op 10 mei. Hij zei dat het "geen electorale zet" was, maar een fundamentele politieke keuze, om zich als Brussels parlements lid beter, vrij en ongebonden te kunnen inzetten voor de vestiging van de Europese instellingen in de hoofdstad. Martens zei ook dat hij zich in Brussel kandidaat stelde "in het teken van het nieuwe België, van het unionistisch federalisme dat de institutionele leidraad is geweest van mijn politiek engagement".

Het was opvallend dat, na de bekendmaking van de kandidatuur, de meeste partijen aan de samenstelling van hun kandidatenlijsten begonnen. Die operatie verliep meestal vlekkeloos.

Bij de CVP was er wat betwisting over de tweede plaats op de Leuvense Kamerlijst, die uiteindelijk naar aftredend Kamerlid Trees Merckx (Boerenbond) en niet naar nieuwkomer Hugo Marsoul (ACW) ging, zoals het partijbestuur had voorgesteld. In Brugge, waar er eveneens betwisting was, moest Manu De sutter (NCMV) van het nationale partijbestuur de tweede plaats op de Kamerlijst afstaan aan nieuwkomer Ward Demuyt (ACW).

De PS van Luik besliste na de moord op André Cools (zie hoofdstuk 9) de kandidatenlijst niet grondig te wijzigen. Aftredend Kamerlid Jean-Maurice Dehousse, wiens "clan" overhoop lag met die van Cools, bleef daardoor op de zevende plaats staan. Hoewel het om een niet-verkiezbare plaats ging, zou hij door het grote aantal voorkeurstemmen op 24 november toch verkozen worden.

Een van de meest opvallende kandidaten was Jean-Pierre Van Rossem, een enigszins aan lagerwal geraakte "beursgoeroe", die met de "libertijnse" partij Rossem (Radicale Omvormers en Sociale Strijders voor een Eerlijker Maatschappij) in alle Vlaamse en enkele Waalse arrondissementen een lijst indiende. Op 12 november berichtte *De Morgen* dat Van Rossem vervalste documenten van een Amerikaanse effectenbank gebruikte om beleggers aan te trekken. Van Rossem, van wie verschillende ondernemingen in 1990 failliet waren gegaan, beweerde zelf het slachoffer te zijn van oplichters.

Op 20 november, vier dagen vóór de verkiezingen, werd Van Rossem opgepakt op beschuldiging van oplichting. Hij zou tot begin 1992 in de cel blijven, maar op 24 november tot Kamerlid verkozen worden.

Nog een andere kandidaat, Xavier Buisseret, een voormalig leider van de Vlaamse Militanten Orde en de propagandaleider van het Vlaams Blok, die de derde plaats bekleedde op de Antwerpse Kamerlijst van die partij, kwam tijdens de campagne in contact met het gerecht. Hij werd op 15 november tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van twee jaar veroordeeld wegens diefstal met geweld op twee jonge Marokkanen. Omdat hij tegen het vonnis in beroep ging, had het geen gevolgen op zijn kandidatuurstelling.

Nog steeds in de gerechtelijke sfeer, werd op 13 november, in het kader van een onderzoek naar geknoui met staatssteun door de textielgroep Beaulieu, Willy Ramboer opgepakt, die van 1981 tot 1985 kabinetsadviseur was van de toenmalige minister van Economische Zaken, Mark Eyskens. Hij werd beticht van passieve corruptie, belangennemning, schriftvervalsing, het gebruik van vervalste documenten en verduistering, maar ontkende alles. Dat de aanhouding gebeurde in volle verkiezingscampagne, werd door sommigen uitgelegd als een poging om Mark Eyskens en zijn partij in diskrediet te brengen.

De campagne zelf was intens, maar zelden echt bezielend. De CVP pakte op haar affiches uit met de foto van Wilfried Martens en - behalve in Brussel - de slogan "Zekerheid". Andere slogans waren: "Geen sterk Vlaanderen zonder een sterke CVP" en "Goed leven in Vlaanderen, ook morgen". De SP voerde campagne onder de slogan "De mensen willen gezond verstand", met Louis Tobback als boegbeeld. De VU koos voor de slogan "Iemand moet zijn nek uitsteken". De PVV-campagne was gebouwd rond het thema "Herstel het beleid". De slogan van Agalev luidde: "De moed om te veranderen". Het Vlaams Blok verspreidde affiches met twee bokshandschoenen en de slogan "Uit zelfverdediging". De nieuwe partij Rossem hanteerde als verkiezingslogan "Geen gezwijn, stem libertijn".

Aan Franstalige kant waren de slogans van de belangrijkste partijen: "La générosité responsable" (PS), "Moi je n'ai pas peur" (PSC) en "La force de la liberté" (PRL).

PVV-voorzitter Guy Verhofstadt werd tijdens de verkiezingscampagne door geelzucht geveld. Patrick Dewael nam zijn plaats als campagneleider in.

Omdat het Vlaams Blok er niet in slaagde de tien wettelijk vereiste handtekeningen van aftredende parlementsleden bijeen te krijgen, greep de partij op 4 november naast een zgn. nationaal lijstnummer. Dat zette kwaad bloed bij de partijleiding, die vooral de CVP-parlementsleden verweet wel handtekeningen te "leveren" om de extreem-linkse PvdA aan een nationaal nummer te helpen.

De verkiezingen zouden plaatshebben met dezelfde zetelverdeling als in 1987. Half september al was het duidelijk dat de resultaten van de volkstelling van 1

maart te laat zouden zijn om zelfs tegen 19 januari 1992 de grondwettelijk voorgeschreven zetelaanpassing door te voeren.

De bekendmaking van de resultaten, die op 1 september had moeten gebeuren, liep vertraging op doordat een vijftigtal gemeenten op dat ogenblik nog niet klaar waren met het werk. Zij kregen van het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) tijd tot eind september. Op Economische Zaken werd erop gewezen, dat ook vroeger de cijfers niet tijdig klaar waren.

De resultaten van de volkstelling werden bekendgemaakt op 15 oktober. Daaruit bleek dat België op 1 maart 9.978.681 inwoners telde, 130.034 meer dan bij de vorige telling (1981).

Op basis van die cijfers zouden de kiesarrondissementen Brugge, Sint-Niklaas en Nijvel er een Kamerzetel bij winnen, ten nadele van Brussel, Aalst en Charleroi. Netto betekende dat een verlies van één zetel voor Brussel aan Vlaanderen. Voor de Senaat zou Wallonië een zetel verliezen aan Vlaanderen.

Binnenlandse Zaken zei dat het onmogelijk was vóór de geplande parlementsontbinding een wet te laten goedkeuren over de zetelaanpassing voor de Senaat. Om die reden kon ook de zetelaanpassing voor de Kamer, waarvoor een koninklijk besluit volstaat maar die samen met die voor de Senaat moet gebeuren, niet meer worden doorgevoerd. Wel kreeg de provincie Limburg er een provinciaal senator bij, omdat het bevolkingsaantal boven de 725.000 was gestegen. Die aanpassing volgde rechtstreeks uit de grondwet voort.

Minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback legde bij koninklijk besluit vast, dat in Voeren de stembureaus in de provinciale school zouden worden ondergebracht. Het gemeentebestuur wilde de verkiezingen in de Franstalige basischool van Sint-Martens-Voeren houden, maar legde zich uiteindelijk bij de beslissing van Tobback neer.

In twee kantons, Waarschoot (Oost-Vlaanderen) en Verlaine (Luik), werd, krachtens de wet van 19 juli 1991, bij wijze van experiment elektronisch gestemd. Een uur na het sluiten van de stembureaus zouden de resultaten al bekend zijn.

Eveneens voor het eerst konden de inwoners van Voeren (Limburg) en Komen-Waasten (Henegouwen) krachtens de wet van 9 augustus 1988 hun stem voor de Kamer en de Senaat - maar niet voor de provincieraad - uitbrengen in Aubel (Luik) resp. Heuvelland (West-Vlaanderen).

B. Een verrassende verkiezingsuitslag

Peilingen die in de weken vóór de verkiezingen werden gepubliceerd, gaven in Vlaanderen fors verlies te zien voor de CVP, die van 31,6% bij de verkiezingen van 1987 zou zakken tot 25 à 27%. Ook de SP zou verlies lijden (20 à 22% tegenover 24,6%), net als de Volksunie, waarvan in de loop van de campagne de gunstige peilingsresultaten na de septembercrisis (tot 14 à 16%) geleidelijk afkalden tot rond het peil van 1987 (12,9%). Volgens de peilingen zouden de PVV (19 à 22%, tegenover 18,4% bij de verkiezingen van 1987), Agalev (10 à 11% tegenover 7,5%) en het Vlaams Blok (6% tegenover 3%) stemmen winnen.

In Wallonië gaven de peilingen verlies aan voor de PS (40% tegenover 43,9% bij de verkiezingen van 1987) en de PSC (ca. 20% tegenover 23,2%), terwijl de PRL lichtjes (23 tegenover 22,2%) en Ecolo fors (11 tot 12% tegenover 6,5%) zouden vooruitgaan.

Hoewel gewezen was op de voorzichtigheid waarmee die cijfers moesten worden benaderd, onder meer omdat één week voor de verkiezingen meer dan een kwart van de ondervraagden zei nog geen beslissing te hebben genomen, was de uitslag van de verkiezingen van 24 november in het licht van de peilingen toch nog verrassend.

In *Vlaanderen* vielen, voor de Kamer, de CVP terug van 31,6 naar 26,9% en de SP van 24,6 naar 19,9%. De PVV ging maar heel lichtjes vooruit, van 18,4 naar 18,9%. De Volksunie verloor 3,6 procentpunten en kwam op 9,3. Zij verloor haar vierde plaats aan het Vlaams Blok, dat 10,3% van de stemmen haalde (plus 7,3). Agalev bleef met 8% van de stemmen ter plaatse trappelen (plus 0,5). De nieuwe lijst Rossem haalde 5,2% van de stemmen.

De verslagenheid bij de traditionele partijen was groot. Vooral de spectaculaire vooruitgang van het Vlaams Blok en het succes van Rossem werden druk becomingentarieerd en algemeen geïnterpreteerd als een afkeer van de kiezer voor de traditionele partijen en hun beleid.

Het Vlaams Blok kreeg in het kiesarrondissement Antwerpen 20,7% van de stemmen en werd daar de grootste partij, vóór de CVP (19,2%). In het kanton Antwerpen kwam de partij op 25,5% van de stemmen. Opvallend was dat het Blok ook in landelijke kantons, waar geen migranten wonen, goed scoorde. Ook de lijst-Rossem behaalde in het arrondissement Antwerpen haar beste resultaat (8,1%).

In *Wallonië* was Ecolo de winnaar van de verkiezingen. De groene partij kreeg 13,5% van de stemmen (plus 7). De PS viel terug van 43,9 naar 39,2%. De PSC verloor lichtjes (van 23,2 naar 22,5%). Ook de PRL ging achteruit (19,8 tegenover 22,2%).

In het kiesarrondissement *Brussel* gaven alle traditionele partijen terrein prijs. Winst was er voor het Vlaams Blok en Ecolo en, in mindere mate, voor Agalev en het FDF. Het extreem-rechtse Front National kreeg er 6,3% van de stemmen (plus 4,9).

Op nationaal vlak zag de uitslag er zo uit :

	%	Vershil	Kamerzetels	Vershil
CVP	16,7	- 2,8	39	- 4
PS	13,6	- 2,0	35	- 5
SP	12,0	- 2,9	28	- 4
PVV	11,9	+ 0,4	26	+ 1
PRL	8,2	- 1,2	20	- 3
PSC	7,8	- 0,2	18	- 1
Vlaams Blok	6,6	+ 4,7	12	+ 10
VU	5,9	- 2,2	10	- 6
Ecolo	5,1	+ 2,5	10	+ 7
Agalev	4,9	+ 0,4	7	+ 1
Rossem	3,2	+ 3,2	3	+ 3
FDF	1,5	+ 0,3	3	-
FN-NF	1,1	+ 1,0	1	+ 1

De Volksunie verloor haar drie zetels in West-Vlaanderen, omdat zij er het quorum voor de provinciale zetelverdeling niet bereikte.

Al bij al deden dertien partijen hun intrede in de Kamer, een recordaantal. In Kamer en Senaat samen waren er 95 nieuwkomers.

Philippe Maystadt (PSC) kreeg de meeste naamstemmen (59.036), voor Guy Verhofstadt (PVV; 56.393), Louis Tobback (SP; 54.072) en Amand Dalhem (PSC; 53.605).

Doordat er in Brussel twee Vlaamse parlementsleden meer werden verkozen dan in 1987, telde de nieuwe Vlaamse Raad, die bestaat uit de Vlaamse Kamerleden en rechtstreeks verkozen senatoren, 188 in plaats van 186 leden. Het Vlaams Blok liet meteen weten geen aanspraak te zullen maken op de portefeuille waarop het in de evenredig samengestelde Vlaamse regering recht had.

C. Een lastig formatieberaad

Zoals gebruikelijk bood premier Wilfried Martens daags na de verkiezingen het ontslag van de regering aan. De koning aanvaardde het ontslag en belastte het kabinet met de afhandeling van de lopende zaken. Het staatshoofd begon meteen zijn politieke raadplegingen. Hij ontving de voorzitters van Kamer en Senaat, vertegenwoordigers van alle in het parlement vertegenwoordigde partijen, op het Vlaams Blok, Rossem en het Front National na, Koninklijk Commissaris voor het Migrantenbeleid Paula D'Hondt, de voorzitters van de drie grote vakbonden, van de Boerenbond en van de middenstandsorganisaties, afgevaardigd bestuurder Tony Vandeputte van het VBO en gouverneur Fons Verplaetse van de Nationale Bank.

CVP-voorzitter Herman Van Rompuy zei op 25 november dat zijn partij niet het initiatief zou nemen om het land aan een nieuwe regering te helpen, maar dat dit niet betekende dat zij voor de oppositie zou kiezen. Het partijbestuur bevestigde dat op 26 november. Het gaf "uitdrukkelijk zijn vertrouwen" aan de partijvoorzitter en sprak "zijn waardering" uit voor het werk van de CVP-regeringsleden. Dat onderscheid in formulering werd algemeen geïnterpreteerd als een afkeuring van premier Martens en de overige regeringsleden.

De andere partijen hielden zich de eerste dagen na de verkiezingen op de vlakte. Toch deden in de Wetstraat al enkele scenario's de ronde. Er was sprake van een liberaal-socialistisch kabinet dat de steun zou krijgen van de groenen, of van een christendemocratisch-socialistische regering die eveneens door Agalev en Eco-lo zou worden gesteund. Anderen spraken van een "klassiek" drieledig kabinet van christendemocraten, socialisten en liberalen.

Op 29 november benoemde koning Boudewijn minister van Staat Frans Grootjans tot informateur. Grootjans, een éminence grise van de Vlaamse liberalen, raadpleegde de daaropvolgende dagen in alle stilte de voorzitters of vertegenwoordigers van socialisten, liberalen, christendemocraten en groenen.

Het Laatste Nieuws meldde op 6 december dat de informateur aan de koning zou voorstellen een formateur te belasten met de vorming van een rooms-blauwe regering, die op Vlaams niveau zou worden aangevuld met de VU. Hij zou vastgesteld hebben, dat een rood-blauw-groen kabinet politiek niet haalbaar was. PVV en VU noemden het bericht een "kwakkel".

De SP liet intussen weten bereid te zijn regeringsverantwoordelijkheid te dragen en geen veto's te stellen, behalve tegen het Vlaams Blok en Rossem. Bij de VU heette het dat de partij wel in de Vlaamse, maar niet in de nationale regering wilde stappen. De partijraad zou dat op 14 december bevestigen.

In het partijblad *Zeg* formuleerde CVP-voorzitter Van Rompuy de eisen van zijn partij voor regeringsdeelname : de vermindering van het begrotingstekort tot 3% van het bruto nationaal produkt "op een sociaal en familiaal verantwoorde wijze"; Vlaamse vastberadenheid onder meer inzake de overheveling van het kijk- en luistergeld en de maaltijdcheques ; minder regeringsleden en modernisering van het overheidsapparaat ; de inbreng van christendemocratische waarden in ethische wetten over leven en dood ; meer veiligheid en wettelijkheid voor de burger.

Nadat Grootjans op eigen verzoek van zijn opdracht werd ontheven, benoemde de koning op 9 december PVV-voorzitter Guy Verhofstadt tot formateur. De aanstelling was voor de meeste politieke waarnemers een verrassing.

De formateur had op 10 en 11 december gesprekken met de voorzitters of vertegenwoordigers van de liberale, socialistische en groene partijen en van de Volksunie, met aftredend premier Martens, en met de leiders van de vakbonden en de werkgeversorganisaties. Dat hij de christendemocraten niet uitnodigde, was een teken dat hij aanstuurde op een coalitie van liberalen en socialisten, aan te vullen met de VU en/of de groenen.

Agalev zei op 11 december bereid te zijn te onderhandelen, maar daarbij wel "politieke prioriteiten" te stellen. De PS drong aan op bedenktijd, maar mandateerde op 13 december dan toch voorzitter Guy Spitaels om met Verhofstadt te praten. Diezelfde dag besliste het SP-bureau "in een constructieve geest" in te gaan op de uitnodiging van Verhofstadt voor een verder gesprek. Beide partijen vroegen verduidelijkingen en voorstellen van de formateur. Vooral bij de SP waren twijfels over de haalbaarheid van een "alternatieve" regering groot.

Nog op 13 december bracht de formateur een eerste keer verslag uit aan de koning.

Drie dagen later, op 16 december, ontving Verhofstadt SP-voorzitter Frank Vandenbroucke en PS-voorzitter Guy Spitaels, met wie hij lange gesprekken voerde. 's Anderendaags had hij een ontmoeting met zijn partijgenoot Patrick Dewael, met PRL-medevoorzitter Antoine Duquesne en met Ecolo-secretaris Jacky Morael en Agalev-vertegenwoordiger Jos Geysels.

Op dinsdag 17 december kwamen het SP- en het PS-bureau bijeen. De Vlaamse socialisten zeiden te wachten op concrete geschreven voorstellen van de formateur en drongen er op aan, "dat de groene stroming volwaardig betrokken wordt bij de gesprekken". Voor de SP was de deelname van de groenen een voorwaarde voor verder overleg, omdat een regering van liberalen en socialisten over een te krappe meerderheid zou beschikken (twee Kamerzetels) om een "krachtig beleid" te kunnen voeren. De SP had blijkbaar ook moeite met de communautaire voorstellen van Verhofstadt, die aan PS-voorzitter Spitaels te kennen zou hebben gegeven dat hij bereid was de overdracht van het volledige kijk- en luistergeld naar de gemeenschappen te aanvaarden.

Voor de PS was de deelname van Agalev en Ecolo aan de onderhandelingen "geen absolute voorwaarde". "Ik heb geen tekst, maar ik begin duidelijk te zien waar [Verhofstadt] naar toe wil", zei Spitaels na de vergadering van het partijbureau. "Ik weet alleen nog niet met hoeveel wij aan tafel zullen zitten, met vier of met zes".

Het standpunt van de SP hield in, dat de groenen een beslissende rol konden spelen in het verdere verloop van het formatieberaad.

Op 18 december wezen zij op een persconferentie de voorstellen die formateur Verhofstadt mondeling had geformuleerd af, omdat ze een voortzetting zouden

zijn van het "oude beleid". Jos Geysels noemde de milieu- en sociale voorstellen onvoldoende, zei dat de formateur te scherp was over de uitdrijving van illegale migranten en asielzoekers, en verwierp een te snelle inkrimping van het overheids-tekort. "De voorstellen van Verhofstadt zijn niet te wijzigen, zelfs niet door de hardste onderhandelingen. Wij moeten dus neen zeggen", zei Jacky Morael.

Meteen na de persconferentie liet de SP weten dat de formatiepoging van Verhofstadt zinloos was geworden. Voorzitter Vandenbroucke betreurde de beslissing van de groenen en beklemtoonde dat een rood-blauwe regering zonder de steun van Agalev en Ecolo geen werkbare meerderheid zou hebben. De voorstellen van Verhofstadt noemde hij bruikbaar, hoewel er nog heel wat vragen open bleven.

Formateur Guy Verhofstadt bood nog dezelfde dag zijn ontslag aan. Het werd door de koning aanvaard. Op een persconferentie, op 19 december, betreurde Verhofstadt dat men een historische kans liet liggen om "iets nieuws tot stand te brengen". Hij zei dat een groep binnen de SP de toenadering tussen liberalen en socialistes kelderde. Ook de wens van de SP, dat Willy Claes een rood-blauwe regering zou leiden, droeg volgens Verhofstadt tot de mislukking bij. SP-voorzitter Vandenbroucke zei dat de PVV-voorzitter bereid was al zijn Vlaamse standpunten te laten vallen en aan de PS toezegde de Franse Gemeenschap een voorschot te geven, in afwachting van de herziening van de Financieringswet.

Op 19 december stelde het staatshoofd ontslagnemend vice-premier Melchior Wathelet (PSC) tot formateur aan. Wathelet begon op 20 december zijn raadplegingen en liet zich evenmin als Frans Grootjans en Guy Verhofstadt tot verklaringen verleiden.

Nogal wat aandacht kreeg de verklaring van ACW-voorzitter Theo Rombouts (20 december), dat de christelijke arbeidersbeweging gekant was tegen een "princiële oppositiekuur" van de CVP.

Daags vóór Kerstmis ontving formateur Wathelet de voorzitters van CVP, SP, PS en PSC. Volgens een mededeling zou hij de volgende dagen "de standpunten van de acteurs en getuigen, actief in de meest diverse sectoren van onze samenleving, inwinnen met het oog op het formuleren van voorstellen aan de vier geraadpleegde partijen". Een en ander wees er op, dat Wathelet naar de vorming van een christendemocratisch-socialistisch kabinet streefde.

De formateur bracht op 27 december verslag uit bij de koning. De daaropvolgende dagen ontmoette hij vertegenwoordigers van de universitaire en religieuze wereld, de pers en verschillende sociale bewegingen en organisaties, om na te gaan "welke maatregelen er dringend genomen moeten worden ten opzichte van de ontgoocheling en de twijfel die in ons land heersen". In een mededeling wees Wathelet op "de morele crisis, het verlies aan waardenbesef, de opkomst van onverdraagzaamheid, het racisme".

De laatste dagen van het jaar verschoof de aandacht naar de contacten tussen de PS en de PSC voor de vorming van de Franstalige regeringen. Al op 19 december had PS-voorzitter Spitaels aangekondigd, dat hij binnenkort een initiatief zou nemen rond de vorming van de Franse gemeenschapsregering en de Waalse gewestregering. Hij had daarover op 26 december een gesprek met PSC-voorzitter Gérard Deprez.

's Anderendaags begonnen tussen de PS en de PSC formele onderhandelingen over de vorming van de Waalse gewest- en de Franse gemeenschapsregering, nadat de betrokken partijbureaus daarvoor het licht op groen hadden gezet. Volgens de

PS betekende het initiatief dat beide partijen in de nationale regering willen aanwezig zijn gedurende een zelfde periode, "zonder dat dit evenwel definitief uitsluitel geeft over de samenstelling van dat kabinet". De gesprekken zouden na nieuwjaar worden afgerond.

Inmiddels waren op 9 december 52 provinciale senatoren verkozen en waren de Kamer en de Senaat op 16 december bijeengekomen voor de eedaflegging. Jean-Pierre Van Rossem was niet aanwezig. De kamer van inbeschuldigingstelling had op 10 december zijn aanhouding verlengd. Van Rossem tekende daartegen cassatieberoep aan. Een meerderheid van de Kamerleden kon weliswaar zijn aanwezigheid eisen, maar een resolutievoorstel van Kamerlid Louis Standaert (Rossem), waarin de onmiddellijke vrijlating van Van Rossem werd gevraagd, werd niet goedgekeurd. De Kamer keurde wel de geloofsbrieven van Van Rossem goed. Dat betekende dat zij van oordeel was, dat de verkiesbaarheid van Van Rossem niet kon worden betwist. De Antwerpse procureur-generaal Van Camp had eerder in een brief aan de Kamer opgemerkt, dat Van Rossem sinds een veroordeling in 1974 geen beheersmandaten meer mag vervullen en derhalve niet over alle burgerrechten beschikte om verkiesbaar te zijn. De commissie die de geloofsbrieven onderzocht, kwam tot de conclusie dat het verval van de verkiesbaarheid alleen betrekking had op de periode 1974-1980.

Op 18 december had de Kamercommissie voor de Vervolgingen op diens verzoek een gesprek met Van Rossem. Op voorstel van de commissie vorderde de Kamer op 23 december de schorsing van de hechtenis voor de duur van de parlementaire zitting, met ingang van 6 januari 1992. Op verzoek van Van Rossem en om te verhinderen "dat wie dan ook - zij het gedeeltelijk - aan de toepassing van de wetten definitief zou kunnen ontsnappen", werd de schorsing van de vervolging niet gevorderd. Op 31 december besliste de raadkamer Van Rossem voorlopig in vrijheid te stellen. Hij zou op 7 januari 1992 in de Kamer de grondwettelijke eed afleggen.

De Senaat coöpteerde op 23 december zesentwintig leden. Met de steun van het Vlaams Blok haalde de zesde CVP-kandidaat, Hugo Vandenberghe, het van een PS-kandidaat. Het Vlaams Blok zei dat zonder enige tegenvoorwaarde of tegenprestatie te hebben gedaan, maar alleen om de verkiezing van een Franstalige te voorkomen.

VII. Het buitenlands- en defensiebeleid

A. Het buitenlands beleid

Behalve door de Golfoorlog werd het Belgische buitenlands beleid in 1991 opnieuw gedomineerd door de razendsnelle ontwikkelingen in Europa en binnen de Europese Gemeenschap en door de verdere aftakeling van de economische en politieke toestand van Zaïre.

Zaïre. De Zaïrese regering besliste op 9 januari dat een tijdelijke toestemming aan Sabena om opnieuw viermaal per week op Kinshasha te vliegen, permanent zou worden gemaakt. Daarmee werd een van de sancties opgeheven die Zaïre in juni 1990 nam uit protest tegen de Belgische vraag naar een internationaal onderzoek naar het bloedbad op de campus van Lubumbashi in mei 1990.

Op 16 februari deed zich op de luchthaven van Zaventem een incident voor waarbij de Zaïrese opposant Etienne Tshisekedi vlak vóór zijn vertrek naar Kinshasha werd gearresteerd. Het bleek om een misverstand te gaan.

De Zairese ambassadeur in Brussel, Kimbulu, overhandigde op 22 mei een boodschap van president Mobutu aan minister van Buitenlandse Zaken Mark Eyskens. Mobutu drong er in de boodschap op aan, de Belgische niet-gouvernementele organisaties (ngo's) die in Zaire werken opnieuw te financieren met Belgisch overheidsgeld. Een jaar voordien had Mobutu ngo's die met Belgisch overheidsgeld werken, verboden actief te blijven in zijn land.

Premier Martens antwoordde op 31 mei met de opmerking dat de Belgische regering slechts op zo'n verzoek zou ingaan als het uitging van "alle geledingen van de Zairese samenleving, verenigd in een representatieve Nationale Conferentie".

De Zairese premier Mulumba Lukoji bracht van 5 tot 11 juli een privé-bezoek aan ons land. Op de dag van zijn aankomst verklaarde premier Martens op een persconferentie dat hij hem niet zou ontmoeten. Lukoji gaf zelf een persconferentie op 11 juli, waarop hij aankondigde dat de Nationale Conferentie in Zaire op 31 juli van start zou gaan.

Op zondagavond 22 september sloegen in Kinshasha eenheden van het geregelde Zairese leger aan het muiten en aan het plunderen. Daarbij werden ook woningen van Belgen aangevallen, zonder dat er onder hen doden of gewonden vielen. Het voorbeeld van de soldaten werd spoedig gevolgd door grote delen van de bevolking, zodat de plunderingen algemeen werden.

Het kernkabinet in Brussel vergaderde op maandag 23 september in de namiddag een eerste maal over de nieuwe Zairese crisis. De regering was toen al volop in een crisis over de wapenexport verwickeld (zie hoofdstuk 5). Premier Martens gaf de volgende dag in de Kamercommissie voor de Buitenlandse Betrekkingen uitleg over de maatregelen die de regering nam. Martens zei dat de muiterijen niet beperkt bleven tot de Zairese hoofdstad alleen.

Nadat muitende soldaten en plunderende burgers diezelfde dag de residentiële wijk van de Belgen in Kinshasha aanvielen en Franse pogingen om de massa af te remmen op niets uitdraaiden, riep de premier om 17u.30 een eerste maal het kernkabinet bijeen. Dat gebeurde een tweede maal in de nacht van maandag op dinsdag, om kwart over één, na nieuwe berichten over in nood verkerende landgenoten. Daarop werd besloten para's in te zetten voor een operatie die de code-naam Blue Beam meekreeg.

Minister van Buitenlandse Zaken Mark Eyskens, die op dat ogenblik in New York verbleef voor de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, verzekerde zich daar van de steun van zijn Amerikaanse en Franse collega's. Een Amerikaans officier werd gedetacheerd bij de Belgische legerstaf.

Franse troepen - in totaal zo'n 450 man - trokken op dinsdagochtend 24 september vanuit Bangui in de Centraalafrikaanse Republiek en Ndjamena in Tsjaad via Brazzaville (Congo) naar Kinshasha om er de luchthaven te ontzetten en een bruggehoofd te bouwen aan de oever van de Zairestroom ter hoogte van de residentie van de Belgische ambassadeur.

Het kernkabinet vergaderde opnieuw op dinsdagmorgen 24 september om 10u. Toen werd besloten de para's meteen te laten vertrekken vanuit Melsbroek. Inmiddels had België zich, volgens Martens, van de instemming verzekerd van de Zairese autoriteiten. Zo'n 500 para's van het eerste bataljon van Diest en van het 2de bataljon van Flawinne kwamen 's avonds in Brazzaville aan; zij werden overgevlogen met een DC-10 en een Boeing-747 van Sabena. Ze moesten er bijdragen tot de "vrijwillige, aangemoedigde evacuatie" van de ca. 10.000 Belgen en dui-

zenden andere buitenlanders in Zaïre. Een week later was het aantal Belgische para's verdubbeld.

De evacuatie kwam spoedig op gang. Tegen 29 september waren al een goede 4.000 landgenoten in veiligheid gebracht, ook al omdat velen uit eigen beweging veiliger oorden, over de Zaïrese grenzen heen, gingen opzoeken. De militaire operatie speelde zich af tegen een achtergrond van politieke intriges in Kinshasha en verdere plunderingen in de andere steden van het land.

In de regeringsverklaring die hij op 2 oktober in het parlement voorlas over de voorbije regeringscrisis noemde premier Martens de benoeming van de Zaïrese oppositieleider Etienne Tshisekedi tot nieuwe premier in zijn land "een eerste stap in de goede richting". Hij liet in het midden wanneer de opdracht van de para's zou aflopen: "Of het behoud van onze troepen in Zaïre na afloop van de repatriëringsopdracht om humanitaire redenen nog aangewezen zal zijn, is een vraag die de regering zal beantwoorden in overleg met onze Amerikaanse en Franse bondgenoten en in functie van de politieke ontwikkelingen in Zaïre".

Premier Tshisekedi vroeg alleszins op 3 oktober dat België en Frankrijk hun para's nog niet zouden terugtrekken.

Twee uur vooraleer de Belgische regering op 4 oktober definitief uiteenviel, besliste het ministercomité voor Buitenlandse Betrekkingen, in navolging van Frankrijk, een eerste groep van para's - in totaal 140 man - uit Zaïre weg te halen. Tegelijkertijd werd de opdracht van de para's gewijzigd. Zij moesten "door een nadrukkelijke politiek van aanwezigheid ertoe bijdragen verdere onlusten te vermijden, zonder zich te mengen in de binnenlandse aangelegenheden van het land". De para's kregen dus ook een politionele taak, o.m. inzake de begeleiding van voedselkonvooiën.

Op 11 oktober besliste de aftredende regering 9 miljoen frank ter beschikking te stellen van het Rode Kruis voor de opvang van uit Zaïre gevluchte landgenoten.

Het Franse en Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken richtten op 23 oktober, na de vervanging van Etienne Tshisekedi als Zaïrees premier door Bernardin Mungul Diaka, een oproep tot hun overblijvende landgenoten in Zaïre om het land zo snel mogelijk te verlaten omdat verder blijven "onverantwoord" zou zijn. Premier Martens richtte op 25 oktober een gelijkaardige oproep tot de ruim 2.000 landgenoten die nog in Zaïre waren. "De evacuatie zou zo snel mogelijk moeten gebeuren opdat zij onder de ultieme bescherming van de Belgische militairen zou kunnen verlopen". Daarmee werd duidelijk gemaakt dat ook het einde van de militaire interventie in zicht kwam. Tegen die beslissing werd protest geuit door het Nationaal Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking en door missiecongregaties, die vreesden dat na het vertrek van de para's de chaos in Zaïre zou uitbreken.

Op 27 oktober werden opnieuw 120 para's uit Flawinne met twee C-130's naar Gabon overgevlogen om er stand-by te blijven voor de verdere evacuatie. Op 28 oktober vroeg de Zaïrese president Mobutu de Belgische regering officieel "onmiddellijk alle Belgische soldaten uit Zaïre terug te trekken" omdat "de humanitaire missie van de Belgische troepen, met name de bescherming en de evacuatie van de Belgische onderdanen, haar einde heeft bereikt". België negeerde dat ultimatum, dat overigens in de daaropvolgende dagen afgezwakt werd.

Nadat de evacuatie zo goed als voltooid was, besliste het kernkabinet op 31 oktober de overblijvende 800 para's uit Zaïre weg te halen. Tegen 4 november was

de evacuatie afgelopen. Er bleven dan nog zo'n 1.000 Belgen, overwegend missionarissen, in Zaïre.

Europa. Op 16 januari had in de Kamercommissie voor de Buitenlandse Betrekkingen een debat plaats over het gewelddadig optreden van Sovjet-strijdkrachten in Letland en Litouwen. Minister van Buitenlandse Zaken Eyskens noemde het optreden van de Sovjet-strijdkrachten "onaanvaardbaar", maar voegde daar meteen aan toe dat "we in onze reactie onhandigheden moeten vermijden waardoor de Koude Oorlog opnieuw zou kunnen opblazen".

Over het algemeen nam België inzake de ontwikkelingen in Oost-Europa - en dan vooral het uitbreken van de Joegoslavische burgeroorlog eind juni en de mislukte staatsgreep in Moskou in augustus - geen meningen in die afweken van het geheel van de EG. Wel werd België naar het einde van het jaar toe, net als Duitsland, een voorstander van een snelle erkenning van Slovenië en Kroatië als onafhankelijke staten.

In de EG-onderhandelingen over de ondertekening van het Verdrag van Maastricht op 10 december, bleef België een voorstander van een federaal Europa met grotere bevoegdheden voor het parlement en een sterke sociale politiek. Op financieel vlak verzette minister van Financiën Philippe Maystadt zich tegen het fiscaal opbod tussen de EG-lidstaten en tegen een te scherpe daling van de btw-tarieven in het kader van de harmonisering van die tarieven op Europese schaal.

Waterverdragen. Nederland schortte op 10 januari het al vijftien jaar slepende overleg met België over de zogenaamde Waterverdragen op. De Nederlandse onderhandelaar en oud-premier Biesheuvel weet dit vooral aan de weigering van de Belgen om wat te doen aan de zuivering van de Maas, waaruit Nederland drinkwater wou putten.

B. Het defensiebeleid

Centraal in het defensiebeleid in 1991 stonden de internationale operaties van het Belgische leger in de Golf en in Zaïre en de weerslag van het einde van de Koude Oorlog op de toekomst van het leger.

Het einde van de Koude Oorlog en de eenmaking van Duitsland noopten stafchef luitenant-generaal Charlier eind 1990 tot een herziening van het herstructureringsplan dat hij begin 1989 had uitgewerkt. De ministerraad keurde op 24 december 1990 het zogenaamde plan "Charlier-bis" goed. Volgens dat plan zouden tegen eind 1995 nog slechts 4.000 Belgische militairen in Duitsland gekazerneerd zijn. De overbrenging van de troepen zou 18 miljard frank extra kosten. Het plan hield ook personeelsinkrimpingen en besparingen in de bestaande structuur in.

Bij de Landmacht zou het aantal operationele bataljons van 41 naar 22 teruggebracht worden. De Luchtmacht verloor zijn basis in Bierset, die voortaan het lichte vliegwezen van de landmacht zou herbergen. Het 8ste smaldeel van Bierset (ca. 20 Mirages) werd opgedoekt. Het 42ste (eveneens ca. 20 Mirages) zou worden gemoderniseerd en verhuizen naar een andere basis. Bij de Tweede Wing (Florennes) en de Tiende Wing (Kleine Brogel) zou de operationele beschikbaarheid verminderd worden. Bij de zeemacht zouden veertien oude mijnenjagers niet vervangen worden en moest de operationele beschikbaarheid van andere eenheden worden verminderd. Ook de medische dienst zou enige taken afstoten.

De stafchef van de luchtmacht, luitenant-generaal Alexander Morieau, liet op 12 februari, twee maanden vóór zijn oppensioenstelling, nauwelijks verholen kritiek horen op het herstructureringsplan van algemeen stafchef Charlier. Impliciet verweet hij dat het plan de luchtmacht een even grote inkrimping van manschappen oplegde, hoewel die strijdmacht veel minder dan de andere op reserve-personeel kan overschakelen.

Het herstructureringsplan lokte ook in Vlaanderen toenemende kritiek uit, vooral dan de bepalingen die ervoor zorgden dat een logistiek bataljon gehuisvest zou worden in Aat, de stad waar PS-voorzitter Guy Spitaels burgemeester was, en dat een nieuw tweetalig hoofdkwartier zou worden opgericht in Alleur bij Luik. Minister van Landsverdediging Guy Coëme zei in een officiële mededeling op 15 juli dat Alleur gewoon een tegenhanger zou worden van een ander hoofdkwartier op de taalgrens in Tervuren en dat er geen sprake was van een bevoordeling van de Franstaligen in de herstructurering.

De discussie over het herstructureringsplan verliep moeizaam, ook al omwille van een grote terughoudendheid van zowel de stafchef als de minister inzake informatie aan de publieke opinie over de operatie.

Parallel met de opinies over de herstructurering kwamen ook tegenstrijdige meningen over de toekomst van het Belgische leger op gang, zeker na de mislukte staatsgreep in Moskou in augustus, die het definitief einde van de Sovjetunie inluidde. Centraal daarbij stond vooral de vraag naar het verder behoud van de dienstplicht. CVP-Kamerlid Johan Van Hecke had in 1990 als eerste een pleidooi gehouden voor de afschaffing van de dienstplicht. Hij kreeg daarbij de steun van oud-generaal Segers, van een deel van zijn partij en van de Vlaamse liberalen. Tegen die opvatting rees verzet bij de socialistische partijen, een deel van de christendemocraten, minister Coëme en stafchef Charlier.

VIII. Wetgevend werk

A. Grondwetswijzigingen

De grondwetgever bracht in 1991 volgende wijzigingen aan de grondwet aan :

- op 1 februari werd het tweede lid van artikel 5 ("Alleen grote naturalisatie stelt de vreemdeling met de Belg gelijk voor de uitoefening van de politieke rechten") opgeheven ;
- op 1 februari werd in artikel 50, over de verkiesbaarheidsvoorwaarden voor de Kamer, het onderscheid tussen "Belg zijn door geboorte of grote naturalisatie" geschrapt en de verkiesbaarheidsleeftijd van 25 op 21 jaar gebracht ;
- op 1 februari werd in artikel 86, over de nationaliteitsvoorwaarde voor het ministerschap, het onderscheid tussen Belg zijn door geboorte of grote naturalisatie geschrapt ;
- op 17 april werd in artikel 56, over de verkiesbaarheidsvoorwaarden voor de Senaat, het onderscheid tussen "Belg zijn door geboorte of grote naturalisatie" geschrapt ;
- op 17 april werd de overgangsbepaling in artikel 104 (over de hoven van beroep) geschrapt ;
- op 17 april werden de grondwetsartikelen 132 (overgangsbepaling over de UCL) en 135 (overgangsbepaling over de gemeenschapsraden) opgeheven ;

- op 21 juni werden de artikelen 60 en 61 gewijzigd, waardoor ook vrouwelijke nakomelingen van Leopold I de troon kunnen bestijgen. Het nieuwe artikel 60 bepaalt dat de grondwettelijke macht van de koning bij erfopvolging overgaat in rechte lijn en volgens het eerstgeboorterecht. De bepaling dat vrouwen worden uitgesloten, werd geschrapt. De nieuwe bepalingen zijn voor het eerst van toepassing op de kinderen van prins Albert;
- op 23 oktober werd artikel 140 gewijzigd, waardoor er ook een officiële Duitstalige tekst van de grondwet kwam.

B. Wetgeving

Behalve de elders in deze kroniek genoemde, kwamen in 1991 volgende belangrijke "politieke" wetten tot stand:

- de wetten van 7 januari 1991 die de verkiesbaarheidsleeftijd voor de provincieraden resp. gemeenteraden verlaagden van 21 tot 18 jaar.
- de wet van 19 maart 1991 over de bescherming van vakbondsafgevaardigden in de ondernemingen.
- de wet van 21 maart 1991 betreffende de hervorming van sommige economische overheidsbedrijven, die enkele overheidsbedrijven (onder meer de NMBS en de Regie der Luchtwegen) een grotere autonomie en de mogelijkheid een beroep te doen op privé-kapitaal geeft, en die de RTT omvormt tot Belgacom en de Regie der Posterijen tot De Post.
- de wet van 13 juni 1991 tot wijziging van het wetboek van de Belgische nationaliteit, die de toekenning van de Belgische nationaliteit aan migrantenkinderen van de tweede en derde generatie vergemakkelijkt. Kinderen van de derde generatie, die dus geboren zijn uit migrantenouders die zelf in België geboren zijn, krijgen de Belgische nationaliteit, als de ouder gedurende vijf van de tien jaar vóór de geboorte of adoptie hier zijn hoofdverblijfplaats had. Alle kinderen die in dat geval verkeren, worden vier maanden na de afkondiging van de wet automatisch Belg. Kinderen van de tweede generatie kunnen Belg worden op initiatief van hun ouders, als deze in België verblijven sedert de geboorte van het kind en zolang de kinderen niet ouder zijn dan twaalf jaar, of op eigen initiatief als zij tussen 18 en 30 jaar oud zijn. De wet had tot doel de integratie van migranten te vergemakkelijken.
- de wet van 17 juni 1991 over de herstructurering van de openbare kredietinstellingen (oki's), die zes openbare kredietinstellingen rond twee polen groepeerde: de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid en het Centraal Bureau voor Hypotecair Krediet rond het Gemeentekrediet; de Nationale Kas voor Beroepskrediet en het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet rond de Algemene Spaar- en Lijfrentekas (ASLK). De hergroepering zou de instellingen meer slagkracht moeten geven met het oog op de Europese eenmaking. Eind 1991 waren er echter nog geen uitvoeringsbesluiten genomen.
- de wet van 18 juli 1991 over de demilitarisering van de rijkswacht, die de rijkswacht onder het gezag van Binnenlandse Zaken brengt.
- de wet van 29 juli 1991 over de uitdrukkelijke motivering van de bestuurshandelingen (de Vlaamse Gemeenschap vaardigde op 23 oktober een gelijkaardig decreet uit, dat bovendien de openbaarheid van de bestuursdocumenten in diensten en instellingen van de Vlaamse regering invoerde).
- de wet van 30 juli 1991 die diverse wijzigingen aanbracht aan het Kieswetboek.

IX. Varia

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van belangrijke feiten en ontwikkelingen die nog niet eerder besproken werden.

Gladio. Van januari tot juni kwam in de Senaat een onderzoekscommissie bijeen, die poogde duidelijkheid te verschaffen over een anticommunistisch verzetsnetwerk - een onderafdeling van de militaire veiligheidsdienst onder de naam SDRA-8, of „Gladio”, naar analogie met het Italiaanse verzetsnetwerk van die naam - dat in 1948 werd opgericht met het oog op een mogelijke Sovjet-invasie en waarvan het bestaan pas in oktober 1990 openbaar werd gemaakt.

De onderzoekscommissie vond weinig nieuwe gegevens over het netwerk. Wel stond vanaf maart de kwestie centraal of de verantwoordelijken van het netwerk verplicht waren de namen van de leden ervan kenbaar te maken aan de Senaatscommissie. De ministerraad besliste op 26 maart dat dit wel degelijk moest gebeuren, zij het via een procedure die verhoogde geheimhouding kon waarborgen. Maar zowel Albert Raes, de gewezen chef van de Staatsveiligheid, als kolonel Legrand van de militaire veiligheid en generaal Van Calster, de verantwoordelijke van het verzetsnetwerk, weigerden op dat regeringsbevel in te gaan, omdat zij zich gebonden voelden door de belofte van geheimhouding die zij namens vroegere regeringen aan de leden van het netwerk hadden gedaan.

De commissie kwam uiteindelijk niet tot een conclusie, omwille van de vroegtijdige ontbinding van het parlement. Er was wel een ontwerp-rapport opgemaakt, waaruit weinig nieuws te leren viel. Wel werd daaruit duidelijk dat minister van Landsverdediging Guy Coëme (PS) herhaaldelijk geconfronteerd was met het bestaan van SDRA-8 alvorens het bestaan ervan in november 1990 publiek werd. Coëme had toen gezegd dat het de eerste maal was dat hij iets over het bestaan van een geheim verzetsnetwerk vernam en meteen, naar analogie met de onthullingen in Italië, een mogelijke band gelegd tussen het verzetsnetwerk en onopgeloste zaken van banditisme en terrorisme in de jaren tachtig in België.

Ziekenfondsproces. Op 9 januari viel voor de correctionele rechtbank van Brussel het doek in het zogenaamde ziekenfondsproces, waarbij de voornaamste ziekenfondsen en hun topverantwoordelijken beschuldigd werden van het verduisteren van overheidsgeld. Enkel de gewezen voorzitter van het Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten (NSVM), ex-premier Edmond Leburton, liep een verpordeling op voor valsheid in geschrifte en verduistering van overheidsgelden. Maar het vonnis tegen hem werd opgeschort omwille van zijn verdiensten als staatsman en omwille van zijn blanco-straftregister.

De christelijke ziekenfondsleiders Hallet en Flipkens werden vrijgesproken van de beschuldiging van valsheid in geschrifte, de enige die nog tegen hen behouden was. Voor de neutrale ziekenfondsen - met de beschuldigten Lejeune, Nicolay en Paridaens - werd de verjaring van de feiten aanvaard, net als voor de liberale ziekenfondsleiders Eloy en Valentin.

De rechtbank oordeelde tenslotte dat de klachten van de meeste burgerlijke partijen onontvankelijk waren. Alleen het Riziv en een ziekenhuis werd 1 frank schadeloosstelling toegekend. Daardoor kon ook de procedure op gang gebracht worden waarbij Riziv en Staat schadeloosstelling van de NVSM konden eisen. Het Riziv diende een schadeclaim in, nadat minister van Sociale Zaken Philippe Busquin voor de Staat daaraan op 8 februari had verzaakt. De onderhandelingen tussen Riziv en NVSM over de schadeclaim sleepten het hele jaar aan.

Het vonnis van het ziekenfondsproces was bovenal een veroordeling van de beleidspraktijken in de gezondheidszorg en van de vermenging van belangen die daar heerste. Het werd als zodanig ook ervaren door arts-leider Wynen, die aan de basis van het gerechtelijk onderzoek lag. Zo luidde het in de tekst van het vonnis: "De anarchistische interpretaties van de wet, die er blijkbaar op gericht waren omzeild te worden, voeren tot een verglijding van de rechtsstaat naar de machtsstaat. Men vindt daarvan een verontrustende illustratie in wat tijdens de debatten gebleken is: de belemmeringen - overeengekomen met het akkoord van parlement en regering - van de controles die door de wet en zelfs de grondwet zijn voorzien".

Migrantenbeleid. In de Brusselse gemeenten Vorst en Sint-Gillis braken op 10 mei 's avonds gevechten uit tussen enkele honderden Marokkaanse migranten en politie en rijkswacht. De rellen begonnen na de arrestatie van een Marokkaan door de politie op het Sint-Antoniusplein in Vorst. De gevechten duurden tot laat in de nacht en herhaalden zich de volgende avonden. Er vielen tientallen gewonden en de politie arresteerde meerdere honderden herriescoppers.

De rellen, die spectaculaire beelden in de tv-journaals opleverden, zorgden voor onrust in de politieke wereld. De minister-voorzitter van het Brusselse Gewest, Charles Picqué, trok al op 13 mei 50 miljoen frank uit voor de aanwerving van zestig hulpagenten en zestien sociale assistenten in de gemeenten van de Brusselse kanaalzone. Picqué zei dat bij de selectie van de hulpagenten bij voorkeur gezocht moest worden naar kandidaten van Maghrebijnse afkomst.

Minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback verklaarde diezelfde dag op een persconferentie dat de rellen zeker vanaf de derde avond opruiers uit het hele land hadden aangetrokken, ook uit extreem-rechtse hoek. Hij stelde echter ook vast dat "de rellen precies in die gemeenten plaatsvinden die nog het meest geneigd zijn om te werken in de lijn van de rapporten van Koninklijk Kommissaris voor de migranten Paula D'Hondt".

Tobback, premier Martens en minister van Justitie Wathélet minimaliseerden op 17 mei tegenover de verenigde Kamercommissies van Binnenlandse Zaken en Justitie de omvang van de rellen. Wel maakten ze daar een deel maatregelen bekend die de regering 's ochtends had genomen. Het ging om een geheel van vernieuwingen die eerder afzonderlijk waren uitgedacht en nu samengebracht werden.

Concreet beslisten de ministers contractuele agenten in dienst te nemen, die na drie jaar dienst een plaats kunnen vinden in het vast kader. Zij beloofden betere bewaking en grondiger informatiewerk. De rijkswacht mocht vijf contractuelen in dienst nemen om het gedrag van bepaalde jongeren te onderzoeken en gepaste maatregelen voor te stellen. De regering kondigde voorts maatregelen aan om iets te doen aan de opleiding van de politie en aan de veiligheid in de metrostations. Er zou een centrale politie-dispatching komen met radioverbindingen naar het metro-netwerk.

De interministeriële conferentie voor de migranten besliste op 13 juni een Organiek Fonds ter financiering van nieuwe en bijkomende projecten op de verschillende domeinen van het migrantenbeleid op te richten, dat projecten voor de migrantenwerking zou financieren en voor 1991 200 miljoen frank kreeg, afkomstig van de Nationale Loterij.

In zijn kerstboodschap riep koning Boudewijn op, de "kanker van het racisme" te bestrijden.

Sociale verkiezingen. Van 3 tot 16 juni hadden de vierjaarlijkse sociale verkiezingen voor de werknemersvertegenwoordiging in de ondernemingsraden en de comités voor veiligheid en gezondheid, in de ondernemingen met meer dan 50 personeelsleden, plaats.

Op 20 december maakte het ministerie van Arbeid de definitieve resultaten bekend.

Voor de ondernemingsraden was de uitslag:

	stemmen (%)	zetels (%)
ACV	51,5(+ 3,2)	59,1(+ 2,7)
ABVV	37,9(- 2,1)	33,7(- 2,1)
ACLVB	7,5(- 0,2)	4,2(- 0,1)
NCK	1,8(- 0,4)	1,4(- 0,2)
Kaderlijsten	1,3(- 0,2)	1,7(- 0,2)

In de profitsector nam 68 procent van de werknemers aan de verkiezingen deel, tegenover 73 procent vier jaar voordien. In de non-profitsector steeg de deelname van 41 tot 44 procent.

Ambtenarenakkoord. In de lente onderhandelden de federale regering en de gewest- en gemeenschapsregeringen met de ambtenarenbonden over een collectieve arbeidsovereenkomst (cao) voor 1991-1992.

Op 30 april stelden de regeringen voor vanaf 1993 de weddeschalen te herzien en intussen, bij wijze van voorschot, in 1991-1992 de wedden met vier procent te verhogen. Het voorstel de basissalarisschalen gemeenschappelijk te houden, wou te grote verschillen in de verloning van ambtenaren als gevolg van de staats-hervorming voorkomen.

De nationale cao moest tegen 10 mei rond zijn, anders konden de regeringen afzonderlijk onderhandelingen beginnen met de vertegenwoordigers van hun personeel.

Op 10 mei gingen de gesprekspartners om middernacht uiteen, zonder dat er een akkoord was bereikt. De regeringen hadden hun oorspronkelijke voorstel nog aangevuld met een weddeverhoging van telkens één procent in 1993 en 1994. Er was echter geen eensgezindheid over de vraag in welke mate eerdere toezeggingen van gewesten en gemeenschappen door het voorstel "opgeslorpt" werden.

Ondanks het verstrijken van de vervaldag bemiddelde de federale regering tussen alle betrokken partijen. Dat mondde op 21 mei uit in een akkoord over een cao, die op 13 juni plechtig ondertekend werd.

De belangrijkste bepalingen zijn :

- vóór juni 1994 worden de twintig jaar oude weddeschalen herzien ; tegen eind juli 1991 worden voor elk niveau minima en maxima vastgelegd, daarna kan iedere overheid tot 1 januari 1993 binnen die grenzen de weddeschalen per graad vastleggen ;
- in afwachting krijgt elke ambtenaar en elke gepensioneerde ambtenaar vóór november 1992 een opslag van vier procent en tegen november 1993 nog eens twee procent ; die laatste twee procent is een "voorschot" op de verhoging in het kader van de weddeschaalherziening ;
- de vakbondspremie wordt verhoogd tot 1.300 frank in 1991 en tot 1.500 frank in 1993 ;
- er komen twee bijkomende vakantiedagen.

Voor het eerst bevatte een nationale ambtenaren-cao een belofte van sociale vrede. Dat houdt in, dat de vakbonden toezeggen tijdens de looptijd van het akkoord geen nieuwe eisen te formuleren over de materies die door het akkoord geregeld zijn.

Op 15 oktober sloten de zes regeringen en de ambtenarenbonden een akkoord over de gemeenschappelijke bepalingen van de weddeschaalherziening. Daarbij werden de aanvangswedden en de maximumwedden voor de verschillende niveaus vastgelegd. Voor de houders van een diploma van het hoger onderwijs van het korte type, werd een nieuw niveau, 2-plus, gecreëerd.

Koninklijk Huis. De koningsfeesten ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van Koning Boudewijn (7 september 1990) en de veertigste verjaardag van zijn troonsbestijging (17 juli 1991), die in 1990 begonnen waren, werden in 1991 voortgezet.

Op 27 juni overhandigden 330 jongeren aan de koning een "Boodschap van de jeugd". De boodschap was het resultaat van discussies waaraan zowat 20.000 scholieren van de laatste twee jaren van het secundair onderwijs hadden deelgenomen. De koning koos de boodschap als thema voor zijn jaarlijkse radio- en tv-toespraak ter gelegenheid van de nationale feestdag.

Op 17 juli bezochten de koning en de koningin het parlement. Er was echter geen vergadering van de Verenigde Kamers.

Tienduizenden namen op 20 en 21 juli op de Heizel deel aan de slotviering van de koningsfeesten.

De regering besliste bij kb van 19 juni collectieve gratie te verlenen ter gelegenheid van de veertigste verjaardag van de troonsbestijging van Koning Boudewijn.

Op 5 juni bracht de koning onaangekondigd een bezoek aan Borgerhout, een deelgemeente van Antwerpen met een groot aantal allochtone inwoners.

Op 22 augustus deelde het Paleis mee dat de koning was opgenomen in het universitair ziekenhuis Saint-Luc van de UCL in Sint-Lambrechts-Woluwe om er 's anderendaags een operatie aan de prostaat te ondergaan.

Op 23 augustus werd meegedeeld dat bij de ingreep een kwaadaardige tumor in de prostaat werd verwijderd en dat de operatie volledig geslaagd was. De ingreep werd verricht door prof. Paul Van Cangh van de UCL en prof. Patrick Walsh van het John Hopkins Hospital in Baltimore. Er werd volgens het Hof geen "lokale, regionale of verdere uitspreiding" van de tumor waargenomen.

De koning verliet op 9 september het ziekenhuis. Hij herstelde verder in Laken en Spanje.

De herziening van de grondwetsartikelen over de troonsopvolging (zie hoofdstuk 8) leidde tot speculaties over de opvolging van Boudewijn. Tijdens een symposium in Namen zei de Luikse hoogleraar en oud-politicus François Perin, dat de grondwetswijziging werd doorgevoerd om Boudewijn te laten opvolgen door prinses Astrid en niet door haar oudere broer Filip "voor wie weinig ten gunste pleit". Perin zei ook dat de kroon langs de echtgenoot van Astrid rechtstreekse banden zou hebben met de Habsburgers. Hij wees op de banden tussen dat geslacht en de katholieke organisatie Opus Dei.

In een geruchtmakend interview met *De Morgen* (31 augustus), waarin hij zonder veel nuanceringen een beeld van de machtsverhoudingen in het Paleis en de relaties in de koninklijke familie schetste, zei oud-hofmaarschalk Herman Liebaers, dat prins Filip niet geschikt is voor de taak van Belgisch staatshoofd. "Hij kan het niet, hé, een droevig geval... Waarom? Hij loopt als een hondje mee, handjes schudden. Het is dat niet, hé. Dat kan iedereen".

Liebaers zei dat prinses Astrid de enige is "waarmee iets aan te vangen valt" en ook hij zei dat de grondwet was herzien om haar toegang te geven tot de troon.

Op 9 december werd Joachim Carl-Maria Nikolaus Isabelle Marcus d'Aviano, prins van België, geboren als tweede zoon en derde kind van prinses Astrid van België en aartshertog Lorenz van Oostenrijk-Este.

Supersnelle trein. Nadat de gewesten het licht op groen hadden gezet, keurde de regering op 19 juli het investeringsplan van de Spoorwegen voor de komende tien jaar goed en nam zij een beslissing over het tijdsschema en de aanleg van de lijnen voor de supersnelle trein (SST of TGV). De investeringen voor het binnenlandse net (176 miljard frank, waarvan 144 miljard door de Staat worden gedragen) gaan vooral naar de uitbreiding en de snelheidsverhoging van de lijnen naar Brussel. Voor de SST zou de NMBS 86 miljard frank investeren. De maatschappij stort daarnaast 11,7 miljard frank in een fonds waaruit gemeenten kunnen putten om, na de SST-werken, het milieu te herstellen en onderbroken wegen opnieuw met elkaar te verbinden. De SST zou er in drie fasen komen, te beginnen vanaf midden 1993.

André Cools vermoord. Op 18 juli werd in Luik minister van Staat André Cools neergeschoten. De politieke wereld reageerde geschokt op de moord op de 63-jarige oud-voorzitter van de PS en oud-minister.

Cools werd neergeschoten toen hij, samen met zijn 33-jarige vriendin Marie-Hélène Joiret, de flat van Joiret in de wijk Cointe verliet.

De moord werd gepleegd door een man, die vermoedelijk met een zware motorfiets wegreed. Over de identiteit en de motieven van de dader was op het einde van het jaar nog niets bekend.

Volkstelling. In maart hield het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) over heel het land de tienjaarlijkse volkstelling. Dat leidde tot enkele technische problemen. Zo moest een besluit uitgevaardigd worden (20 februari) dat het mogelijk maakte de gegevens van het Rijksregister over de taal van de inwoners van het randgebied rond Brussel te gebruiken voor het opsturen van een talige formulieren.

De resultaten van de volkstelling - gepubliceerd in het *Staatsblad* van 15 oktober - leerden dat België op 1 maart 1991 9.978.681 inwoners telde, of 130.034 meer dan tien jaar voordien. Het Vlaamse Gewest telde 5.768.925 inwoners of 57,81% van de Belgische bevolking. Er waren 138.796 meer Vlamingen dan in 1981. Het Waalse Gewest, inbegrepen de 67.618 inwoners van het Duitse taalgebied, telde 3.255.711 inwoners of 32,62% van de Belgische bevolking (een stijging met 34.486). In Brussel daalde het aantal inwoners met 43.248 personen tot een aantal van 954.045, of 9,56% van de Belgische bevolking. De bevolking steeg het meest in de provincies Antwerpen en Limburg.

De publikatie van de tellingresultaten kwam te laat om nog een zetelaanpassing door te voeren (zie hoofdstuk 6).

Europese zetelverdeling. De Europese Commissie voor de Rechten van de Mens in Straatsburg noemde de klacht van Vlaams Blok-Kamerlid Gerolf Annemans over de zetelverdeling voor de Europese verkiezingen op 22 mei onontvankelijk. Op 14 juli 1990 had het Arbitragehof een soortgelijke klacht van onder meer Annemans en van enkele prominente Vlamingen verworpen. Volgens het Hof is de 13N/11F-verdeling niet onredelijk, aangezien het om een tijdelijke wettelijke regeling gaat en de regering de bedoeling had de zetelverdeling te herzien in het kader van de staatshervorming.

Vlaamse betoging. Op 28 april betoogden in Brussel enkele duizenden Vlamingen om de aandacht te vestigen op de problemen van Vlaams-Brabant. De manifestatie ging uit van het Aktiekomitee Vlaanderen '90. De betogers eisten onder meer de splitsing van de provincie Brabant, de afschaffing van de faciliteiten in de zes Vlaamse randgemeenten rond Brussel, een huisvestings- en grondbeleid ten gunste van de Vlamingen in de rand. Zij verzetten zich tegen de vestiging van zgn. Eurocraten in Vlaams-Brabant. Die laatste eis was erg controversieel en voor de CVP een reden om zich van de betoging te distantiëren. De VU stapte op achter eigen slogans.

X. De evolutie in de politieke partijen

Het partijbestuur van de *Christelijke Volkspartij* (CVP) keurde op 20 februari een reglements wijziging goed, waardoor het nationaal partijbestuur het laatste woord kreeg in de procedure voor het opstellen van de kandidatenlijsten voor de parlementsverkiezingen. De nieuwe regeling vergrootte de invloed van het partijhoofdkwartier en beoogde onder meer de invloed van de standen in de samenstelling van de lijsten wat terug te dringen. De partijtop probeerde op die manier onder meer een versnelde verjonging van de lijsten door te voeren, wat slechts op enkele plaatsen, onder meer in Gent, lukte.

Op een congres in Gent op 20 april over de ontgroening en de vergrijzing van de samenleving werd het voorstel om de leeftijdsgrens van 65 jaar voor de toegang tot een parlementair mandaat te schrappen, afgewezen. Een afwijking op de leeftijdsgrens kan luidens de goedgekeurde resolutie alleen worden toegestaan aan wie niet langer dan vijf jaar een politiek mandaat heeft uitgeoefend.

De regeringscrisis van eind september-begin oktober veroorzaakte groot ongenoegen in brede lagen van de partij. Na het forse verlies bij de verkiezingen van 24 november bleef de onrust binnen de partij aanhouden. Het partijbestuur kwam bijeen op 27 november. De CVP-Jongeren eisten het ontslag van het trio Martens-Dehaene-Van Rompuy. In een resolutie aan het einde van de vergadering sprak het partijbestuur zijn steun uit aan de CVP-voorzitter en slechts zijn „waardering” voor de aftredende CVP-ministers. Dat laatste werd begrepen als een signaal dat Wilfried Martens niet langer als premier gewenst werd. Daarmee kwam een einde aan een periode van 20 jaar waarin Martens haast ononderbroken aan de top van de CVP stond.

Het congres van de *Parti Socialiste* (PS) verkoos op 19 januari in Brussel Guy Spitaels voor een nieuwe termijn van twee jaar tot voorzitter. Hij kreeg 84,3 procent van de uitgebrachte stemmen. Robert Collignon bleef voorzitter van de Waalse federaties.

De Waalse federaties hielden op 9 februari een afzonderlijk congres in Ans, waarop een compromistekst werd goedgekeurd over de verhouding tussen het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschap. Binnen de partij was al enige tijd een

debat aan de gang tussen voor- en tegenstanders van de afschaffing van de Franse Gemeenschap.

In de goedgekeurde tekst wordt aangedrongen op een versterking van de gewesten, die de hoeksteen van de staats Hervorming moeten vormen, ten nadele van de gemeenschappen, die alleen nog beperkte culturele bevoegdheden mogen hebben.

Frank Vandenbroucke werd op het congres van de *Socialistische Partij* (SP) van 20 april bij handgeklap voor een nieuwe ambtstermijn van twee jaar tot voorzitter verkozen. Het congres bracht hulde aan Carla Galle, die ontslag nam als partijsecretaris. Volgens het werkingsverslag was het ledental van de partij onder de honderdduizend gedaald.

PVV-voorzitter Guy Verhofstadt stelde op 7 maart een *Burgermanifest* voor. In dat 62 bladzijden tellende boekje formuleert hij negen ideeën om de kloof tussen de burger en de politiek te dichten. Hij pleit voor onder meer de afschaffing van de stemplicht en de invoering van het referendum.

Senator Walter Peeters nam op 13 mei ontslag uit het partijbestuur van de *Volksunie* omdat hij zich steeds minder kon herkennen in de programmatische lijn van de partij "zoals die door de huidige partijtop wordt opgedrongen". Half september deelde hij mee geen kandidaat meer te zijn bij de parlementsverkiezingen "omdat de partijtop wil afrekenen met het Vlaams-nationalisme".

Stefan Ector werd in juli politiek directeur van de partij, in opvolging van Johan Artois.

Bij gebrek aan tegenkandidaten volgde Gérard Deprez op 28 juni zichzelf op als voorzitter van de *Parti Social Chrétien* (PSC). Deprez leidt de Franstalige christendemocratische partij sinds begin 1982. Carine Fouquet, een Brussels gemeenteraadslid, slaagde er niet in de vereiste vijfhonderd handtekeningen te verzamelen om zich tegenkandidaat te stellen.

Agalev vierde op 22 juni de tienjarige aanwezigheid van de partij in het parlement, met een happening in de Gentse Vooruit. Opvallende verschijning op dat feest was de Genkse priester Jef Ulburghs, die van 1984 tot 1989 voor de SP in het Europees Parlement zitting had, maar nadien geen plaats meer kreeg op de SP-lijsten omdat hij de leeftijdsgrens had bereikt. Ulburghs werd op 24 november als lijsttrekker tot senator voor Agalev in Limburg verkozen.

Gedurende heel het jaar werd in de partij gediscussieerd over de mogelijkheid van regeringsdeelname. Door de proportionele samenstelling van de Vlaamse regering tot oktober 1992 was de kans reëel dat Agalev na verkiezingswinst een ministerportefeuille in de Vlaamse regering kon opeisen.

De matige vooruitgang van Agalev bij de verkiezingen en de kortstondige deelname aan de gesprekken van formateur Verhofstadt voor de vorming van een rood-blauwe coalitie brachten binnen de groene partij interne spanningen naar boven. De aftredende Gentse senator Eric Gryp kondigde op 29 november zijn ontslag uit de partij aan, omdat hij het niet eens was met de manier waarop de stuurgroep van Agalev twee dagen voordien de coöptatie van de senatoren geregeld had. Gryp ergerde er zich vooral aan dat Agalev de Westvlaming Frans Lozie als gecoöpteerd senator verkoos boven de Antwerpse migrant Mohammed Sebahhi.

Voorzitter Ludo Loose van de *Vlaamse Kommunistische Partij* verspreidde op 9 september een mededeling, waarin stond dat de Vlaamse Raad van de KP aan de partijgeledingen voorstelde een eind te maken aan de KP "in de klassieke betekenis" en haar om te vormen tot een "open politieke formatie van marxistische

signatuur die in een discussieproces samen met andere progressieven zoekt naar een nieuwe toekomst voor een alternatieve groen-linkse politiek en beweging". Het weekblad *De Rode Vaan* zou een "pluralistisch en links" gestructureerde redactie krijgen en een nieuwe statuuut krijgen.

Rossem, de "beweging" van Jean-Pierre Van Rossem, die op 24 november deelnam aan de verkiezingen en drie Kamerzetels behaalde, vormde zich eind 1991 om tot een partij. De partij wordt geleid door een hoofdbestuur dat zes leden telt en geadviseerd wordt door een "raad van dertig". Kamerlid Louis Standaert werd nationaal voorzitter, Frank Wouters Vlaams ondervoorzitter en Jacques Carion Franstalig ondervoorzitter. Pol Verstraete werd tot secretaris aangeduid.

Partijfinanciering. Kamervoorzitter Nothomb en Senaatsvoorzitter Swaelen maakten op 29 mei de resultaten bekend van de eerste toepassing van de wet op de financiering van de politieke partijen van 1989. De wet verplicht de partijen jaarlijks een revisorenverslag van hun boekhouding bij een speciale Controlecommissie van het parlement in te dienen. Het eerste verslag had betrekking op de jaren 1989 en 1990.

De CVP had in 1990 voor 193 miljoen frank aan inkomsten, de VU 123 miljoen, de PS 87 miljoen, de PVV 81 miljoen, de PSC 61 miljoen, de SP 58 miljoen, de PRL 56 miljoen, Agalev 42 miljoen, Ecolo 35 miljoen, het FDF 18 miljoen en het Vlaams Blok 12 miljoen.

De cijfers voor het Europees verkiezingsjaar 1989 lagen voor de meeste partijen wat hoger; alleen de PS zei slechts 69 miljoen te hebben gehad als inkomsten.

Nothomb en Swaelen wezen erop, dat de cijfers onderling niet vergelijkbaar zijn, omdat de partijen het begrip inkomsten op verschillende wijzen hebben geïnterpreteerd. De commissie zou daarom trachten de rapportering te verfijnen.